

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

ГРОМАДСЬКЕ І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ БОЛЕХІВЩИНИ НАПРИКІНЦІ XIX – У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XX СТОЛІТТЯ

Виконала: студентка групи СОІ(з) -2(м)
спеціальності 014 Середня освіта. Історія

Кобута Б.Б.

Керівник: к. і. н., доцент кафедри
історії України і методики викладання історії

Кобута С. Й.

Рецензент: к. і. н., доцент кафедри
історії України і методики викладання історії

Королько А.З

АНОТАЦІЯ

Кобута Б.Б. Громадське і культурно-освітнє життя українців Болехівщини наприкінці XIX – у першій половині XX століття.

Дипломна роботи на здобуття другого (магістерського) рівня спрямована на відображення діяльності українських громадських і культурних діячів Болехівського краю на переломному моменті нашої історії – становлення та розвитку українського політичного руху і боротьби українців за своє державно-політичне самовизначення.

В роботі досліджено процес активізації громадської діяльності української інтелігенції Болехова та сільської округи наприкінці XIX ст. внаслідок переїзду до міста священника Івана Озаркевича та його родини. Наслідком появи в Болехові цього відомого діяча стало перетворення міста на своєрідний культурний центр, куди навідувалися відомі громадсько-політичні діячі Галичини, Наддніпрянщини і який одержав назву «українських атен». Культурницький рух краю в цей час був пов'язаний з іменами І.Франка, М.Павлика, Л.Гузара, В.Левицького-Лукича, Н.Кобринської, родини Озаркевичів, родини Окуневських, О.Кобилянської, Т.Горникевича-старшого, М.дерлиці, Т.Яреми, М.Гаврилка, О.Дучимінської та ін.

У роки Першої світової війни та ЗУНР десятки болехівців воювали у складі УСС, УГА, відстоювали українську державність в наддніпрянських землях. У міжвоєнний період громадський і культурно-освітній рух вийшов на новий щабель розвитку, що було пов'язано із зростанням кількості молодих українців, котрі здобувши вищу освіти присвячували свій час та зусилля громадській справ. Певним дороговказом для них слугували старші за віком та досвідом колеги, що продовжували діяльність на теренах Болехівщини: О.Дучимінська, П.Зволинський, Г.Лисинецький та ін. Активними учасниками культурницьких заходів були суддя Г.Лучаковський, священник В.Сухий, підприємці Т.Сімків, В.Дармохвал.

Ключові слова: Болехівщина, громадський рух, «Просвіта», «Сокіл», «Січ», «українські атени».

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. «УКРАЇНСЬКІ АТЕНИ» В БОЛЕХОВІ НАПРИКІНЦІ XIX СТ.	11
РОЗДІЛ 2. ГРОМАДСЬКА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ БОЛЕХІВЩИНИ НА РУБЕЖІ СТОЛІТЬ»	25
РОЗДІЛ 3. БОЛЕХІВСЬКИЙ КРАЙ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ЗУНР	41
РОЗДІЛ 4. ГРОМАДСЬКИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОЗВИТОК КРАЮ У 1920-1940-Х РОКАХ	53
РОЗДІЛ 5. ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ В ШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ	67
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Історія країни починається з історії рідного краю. Важливо знати не тільки власні національні витoki, але й історичних осіб, які доклалися до розвитку малої батьківщини. Вивчення локальної (регіональної) історії залишається актуальним процесом історичного пізнання. Історія Болехівщини нараховує понад 700 років, але потребує свого оновлення і поглиблення. Тому обрана тема дипломної роботи на здобуття другого (магістерського) рівня спрямована на відображення діяльності українських громадських і культурних діячів на переломному моменті нашої вітчизняної історії – становлення та розвитку українського політичного руху і боротьби українців за своє державно-політичне самовизначення.

Суспільна значущість теми визначається потребою відновленням історичної пам'яті про людей, котрі своїм життя і громадською роботою сприяли розвитку національно-культурного життя, доклалися до організації українців у активну національну спільноту, щоб зберегти власну мову, культуру звичаї, традиції, ідентичність.

Об'єктом дослідження є громадське і культурно-освітнє життя українців Болехівщини (Болехівського краю) у період існування різних державно-політичних режимів на даній території наприкінці XIX – першій половині XX століття.

Предметом дослідження є різні аспекти громадської активності провідних місцевих діячів, їхня участь у розвитку культурної сфери Галичини, сприяння українській освіті та просвітницькому руху на вказаній території..

Мета роботи – окреслити діяльність українських учасників громадського життя, умови розвитку освітніх місцевих установ, просвітницьких, спортивних організацій, методи і форми проведення культурницької роботи.

Для цього ставилися такі **завдання**:

- з'ясувати стан наукової розробки проблеми, оцінити її відображення у науковій і краєзнавчій літературі, дати коротку характеристику опрацьованих історіографічних праць,

відобразити рівень використання наявних письмових джерел
визначити перспективу продовження досліджень;

- з'ясувати культурний феномен громадського життя Болехова та околиць наприкінці XIX ст., залученість до нього провідних громадських і культурних діячів Галичини, що відображений у краєзнавчій літературі під терміном «українські атени»;
- прослідкувати тенденції розвитку просвітницького руху в рамках діяльності філії «Просвіта», стан освітніх закладів та способи покращення ситуації з навчанням українських дітей на початку XX ст.
- дослідити участь уродженців та діячів Болехівщини у воєнних подіях Першої світової війни та під час існування Західно-Української Народної Республіки;
- проаналізувати стан шкільної освіти, діяльність українських культурницьких організацій та громадських діячів в умовах різних окупаційних режимів 1920-1940-х років;
- з'ясувати можливості використання матеріалів дипломної роботи для навчально-виховної і краєзнавчої роботи в закладах під час вивчення шкільних курсів «Історія України» та «Всесвітня історія».

Територіальними рамками окреслюються територією Болехівщини як місцевого територіального округу, що взаємопов'язаний історично зв'язком міста Болехів та навколишніх сіл в спільний політичний, економічний і культурний простір. За часів Австро-Угорської імперії до складу Болехівського судового округу входили 22 населених пункти із центром в Болехові, подібна адміністративно-судова система збереглася за часів Другої Речі Посполитої. В радянський період на базі даного територіального округу було утворено Болехівський район, який з незначними змінами проіснував до 1962 р. Перелік населених пунктів та центрів сільських рад Болехівського району подається у ДОДАТКУ 1. В сучасному розумінні під Болехівщиною розуміється історико-

географічна частина сучасної Івано-Франківської області, є складовою Болехівської міської об'єднаної територіальної громади і входить до Калуського району.

Хронологічні рамки роботи визначаються періодом з кінця XIX століття до кінця 1940-х років. Нижньою межею є поява в Болехові невеликої групи українських світських інтелігентів, котрі разом із професійною роботою займали активну громадську позицію щодо розвитку українського життя. Прискорив цей процес переїзд до Болехова відомого громадсько-політичного діяча Івана Озаркевича та його родини, а також діяльність доньки Н.Кобринської. Верхня межа – 1940-ві роки це трагічні події Другої світової війни та перші повоєнні роки, коли громадське і культурно-освітнє життя з національним виразом було ліквідоване комуністичною владою, а більшовицький режим заборонив діяльність усіх українських громадських організацій.

Стан наукової розробки теми. Порушені в темі дипломної роботи питання досить слабо відображені у сучасній науковій літературі. Можна припустити, що такий стан наукової розробки тематики, пов'язаної із дослідженням регіональної історії конкретного населеного пункту, в радянський період вважався мало перспективним і не перебував у полі зору тогочасних істориків. В умовах незалежної України увага до регіоналістики збільшилася, але якихось комплексних робіт, присвячених місту Болехів чи селам в його околицях зроблено не достатньо.

На сьогоднішній день чи не єдиним виданням, котре написано в жанрі історії міста, є краєзнавча робота Романа Скворія під назвою «На Болехівських видноколах» [54]. У ній автор на основі багатьох документів та експонатів Музею історії міста Болехова (ДОДАТОК Б) написав історичний нарис про розвиток міста та околиць від часу заснування до кінця 1920-х років. У ній подав історію походження назви міста, його розвиток в часи польської, австрійської держав. Там міститься інформація про громадських діячів Болехова у різні періоди його існування, у тому числі й досліджуваний в роботі

період.

Ще одна цікава праця Р.Скворія присвячена постаті відомої української діячки Н.Кобринської, доньки священика І.Озаркевича. Вона вважається однією із засновниць громадського руху за права жінок в Галичині, і найбільш плідний період її громадської, літературної і культурної роботи припав саме на час життя в Болехові [55]. Про Н.Кобринську йдеться і в ряді публікацій істориків та журналістів на електронних ресурсах [49; 52]. Окрім фактів з її життя там подаються також фрагменти документів чи спогадів про діячку та коло її спілкування. У сучасних статтях про Н.Кобринську її образ подають як феміністку, що нагадувала собою представниць європейського феміністського руху.

У 1998 р. відомий івано-франківський історик і краєзнавець П.Арсенич видав книжку «Родина Озаркевичів» [32]. Її написання він пов'язав із 150 річчям заснування парохом І.Озаркевичем, главою цієї родини, аматорського театру у Коломиї, що здійснив перші театральні постановки руською (українською) мовою. У цій книзі було відображено матеріали із архівних джерел, тогочасної української галицької преси, праць І.Франка. Також П.Арсенич використав дослідження таких краєзнавців, як М.Васильчук, Р.Горак, Р.Кирчів, Ф.Погребенник, В.Полєк, Р.Скворій. Описуючи генеалогію родини Озаркевичів, він писав, що предок роду Григорій Озаркевич, переселився в Галичину з Полтавщини десь наприкінці XVIII ст. [32, с.7].

Як відзначав П.Арсенич, син І.Озаркевича – священик Іван Озаркевич молодший, який мав парафію на Коломийщині, був продовжувачем громадських справ учасників «Руської трійці». Справу батька підтримали його діти, серед яких син І.Озаркевич, теж священик, один із відомих громадських діячів Галичини, який із 1884 по 1903 рр. був парохом у Болехові. П.Арсенич у своїй книзі дав ширшу біографію діяльності сімейства Озаркевичів, у тому числі і під час їхнього перебування на Болехівщині. Завдяки П.Арсеничу можна побачити участь родини Озаркевичів у культурному житті Галичини і Болехівського краю.

Цінними при написанні дипломної роботи стала книга І.Матіїва, присвячена діяльності українських культурницько-просвітніх організацій на Долинщині. Частина матеріалу книги має певне відношення до Болехова і околиць, так як вони входили до ширшого Долинського повіту в часи Австро-Угорської імперії та Польської держави [44]. Мова йде про такі товариства як «Просвіта», «Сокіл», «Січ», філію Українського педагогічного товариства та ін.

І.Матіїв написав також книгу «Становлення та розвиток шкільництва в Долині», де прослідкував розвиток шкільної освіти на території цієї місцевості [45]. Основна увага привернута до Долини, але містить також короткі характеристики стану шкіл та шкільної освіти у селах болехівської округи.

Певне розуміння суспільно-політичного життя Галичини у досліджуваний період дають праці таких відомих дослідників цього часу як О.Аркуша, О.Ганусин, О.Жерноклеєв, М.Кугутяк, І.Райківський, О.Павлишин, О.Рубльов, Б.Савчук, О.Сухий та ін [31; 32; 36; 42; 50; 53; 58].

Частково матеріал по Болехову та навколишніх селах можна почерпнути із праць місцевих краєзнавців А.Бедрія, М.Бориса, Д.Юсипа, І.Ярича [33; 34; 62; 63], у колективній праці «Історія Долини» [40]. Також використовувалися науково-популярні праці авторів, опубліковані на різних електронних ресурсах.

Джерельну основу дипломної роботи умовну можна поділити на такі групи: опубліковані збірники документів та матеріалів, матеріали тогочасних газет, спогади і мемуари учасників та очевидців подій. У збірниках документів міститься інформація про суспільно-політичні досліджуваного періоду. Їх використання дало можливість зрозуміти загальний розвиток території і діяльності людей в у різні періоди. Серед таких видань можна назвати книгу «Герої стрілецького чину. До 100-річчя Січового стрілецтва» де міститься інформація про уродженців болехівської землі, котрі воювали у січових стрільцях, в Українській галицькій армії, брали участь у військовій боротьбі у Наддніпрянщині, зібрана у книзі. Там є перелік імен болехівських уродженців, котрі пішли до Легіону УСС, потім до УГА, короткі біографічні дані про їхнє життя. У збірниках документів «Західно-Українська Народна Республіка 1918-

1923. Документи і матеріали» [9; 10], присвячених творенню ЗУНР, можна знайти окремі згадки чи відомості про різних осіб, які служили чи воювали у ті часи.

Цінними також стали історико-краєзнавчі збірники, видані у 1970-1980-х роках представниками зарубіжних українців в США, Канаді, інших західних країнах. Це такі книги в кількох томах як «Альманах Станиславівської землі»[1; 2], «Стрийщина. Історично-мемуарний збірник» [19; 20], де згадується Болехів та його села, а також люди різних соціальних станів, професій та роду занять, які жили і працювали на цих територіях. Використання таких згадок дозволило розширити джерельну основу цього дослідження.

У роботі використовувалися також матеріали преси та різні документи, що зберігаються у Музеї історії міста Болехова, довідкові та енциклопедичні видання. Там мова йде про конкретні постаті тих українських інтелігентів, які працювали в Болехівському окрузі і залишили по собі добру пам'ять у нащадків.

Методологічна основа роботи ґрунтується на принципах об'єктивності, історизму щодо висвітлення подій минулого. Також застосовувався цивілізаційний підхід при вивченні різних історичних подій та явищ. При написанні роботи і вивченні джерельних матеріалів використовувалися методи узагальнення, систематизації, діалектичний, ретроспективності. Також застосовувалися такі спеціальні історичні методи: проблемно-хронологічний, історично-порівняльний, аналізу і синтезу, біографічний.

Наукова новизна дослідження ґрунтується на тому, що поки що в наявній історичній та краєзнавчій літературі відсутні цілісні історичні дослідження, у яких була б відображена названа тема дослідження. На основі використання сучасних інформаційних ресурсів, де є фрагменти письмових джерел та наявних праць в дипломній роботі підсумовано діяльність громадських діячів Болехівщини повіту, зроблено відповідні висновки щодо їх участі у різних сферах суспільного життя західноукраїнських земель. Отримані

наукові результати можуть доповнити загальну картину історичного розвитку громадського та культурно-освітнього життя українців Галичини.

Практичне значення отриманих результатів, з огляду на їх регіональну специфіку, може бути використано під час розробки навчальних і методичних матеріалів на заняттях з історії України у закладах середньої і вищої освіти, в позаурочних заходах з краєзнавства, у туристичній та інформаційній сферах.

Апробація результатів дослідження. Зміст та окремі положення дипломної роботи були апробовані авторкою у виступі на щорічній студентській звітно-науковій конференції Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у квітні 2022 р., під час проведення навчальних занять із учнями Болехівського ліцею №2.

Структура роботи складена на основі проблемно-хронологічного принципу. Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня освіти складається із вступу, п'яти розділів, висновків (обсягом 72 с.), списку використаних джерел (88 позицій) та додатків.

РОЗДІЛ 1.

«УКРАЇНСЬКІ АТЕНИ» В БОЛЕХОВІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

Болехів як місто бере свій початок ще у 1387 р. Його становлення припало на період існування Польського королівства, Речі Посполитої, Австрійської імперії. Болехів у кінці ХІХ століття вже мав чіткий профіль промислового містечка. За традицією попередніх століть тут продовжували діяти сольові кустарні солеварні, на яких виварювали сіль. Із промислових закладів тут були гарбарські майстерні по виробництву возів, тартаки та деревообробні заклади, виробництво дерев'яної тари, сірникова фабрика, шевські майстерня тощо. У них працювали робітники різних національностей, частина з яких була українцями. Він складався з двох основних частин – Шляхетчини, тобто центральних вулиць, де мешкали заможні городяни і Болехова Руського. Також були Волоське Село та інші прилеглі села, котрі у першій половині ХХ ст. увійшли до території міста Болехів .

Основну частину чотиритисячного населення центрального Болехова становило єврейське населення. У 1890 р. саме місто нараховувало 4181 жителя. З них понад дві тисячі євреїв, 725 поляків, 248 українців, 78 німців. Натомість Болехів Руський (сільський) де проживала теж чотиритисячна громада, заселявся в абсолютній більшості українськими селянами, поляків і євреїв тут було по сотні кожного етносу [54, с.5-6].

У місті було три церкви українські, польський костел і німецька кірха. Представники польського, німецького і єврейського населення у місті мали свої клуби, читальні, представників у магістраті. Тільки українці всього цього не мали. На все місто була чотирикласна державна школа та приватні школи для польських і єврейських дітей. Частка українських учнів була невеликою, українська інтелігенція була поодиноким явищем [54, с.7].

У 1880-х роках у місті жили й працювали кілька помітних в галицькому суспільстві українських інтелігентів. Серед них суддя Кость Старосольський, який був призначений головою Болехівського повітового суду, правники-

нотаріуси Лев Гузар та Юліан Сельський, а також молодий практикант нотаріатної служби, відомий у майбутньому український літератор і критик Василь Лукич-Левицький [54, с.6].

Наявність такої кількості українських юристів пояснювалася діяльністю місцевого повітового суду, створеного ще у 1850 р. Він входив до складу Долинського адміністративного (політичного) повіту, але мав свою територіальну юрисдикцію, куди крім міста Болехів входило більше десятка навколишніх сіл. У судовому відношенні, Болехівський суд разом із Долинським і Рожнятівським повітовими судами підпорядковувався Стрийському окружному суду. Отже, політична адміністрація, що керувала Болеховом та навколишніми до нього селами (Болехівщиною), знаходилася у Долині – Долинське повітове староство. А вище судове керівництво, до якого належала Болехівщина з центром повітового суду у Болехові – Стрийському окружному суду [14, с.156].

Крім юристів у місті вели свою практику ще два українських лікаря Микола Підлуський і Купловський. Відомостей про них не збереглося, тож вони, очевидно, займалися виключно професійною діяльністю. У громадському житті про їх участь поки що інформації не знайдено.

Нотаріус Володимир Левицький (у літературному середовищі він виступав під псевдонімом Василь Лукич.) став помітною фігурою в українському середовищі інтелігенції Болехова. Уже в студентські роки він займався літературною і редакційною діяльністю, входив до складу студентського гуртка при редакції журналу «Друг», друкував оповідання і замітки у львівських газетах «Ластівка», «Діло», «Правда». Був знайомий із багатьма активними представниками львівського українського студентського середовища, приятелював із Іваном Франком, Михайлом Павликом, Остапом Терлецьким та іншими [74]. Не без їх підтримки продовжував свою літературну і літературознавчу роботу.

На початку 1880-х років В.Левицький-Лукич став головним редактором ілюстрованих календарів та альманахів, які видавало товариство «Просвіта». У

1880 р. у журналі «Зорі» він надрукував працю про народну поетку часів козаччини Марусю Чурай. у 1881 р. Спільно з І. Франком та І.Белеєм підготував до друку збірку під назвою «Руська Антологія». У Болехові В.Левицький-Лукич проходив нотаріальну практику. При цьому він не полишав літературної і громадської роботи. У 1890-1896 рр. правник одночасно з професійною діяльністю редагував літературно-науковий журнал «Зоря». Завдяки В.Левицькому журнал здобув статус всеукраїнського органу громадської творчої думки. Його називали трибуною оборони української культури та переслідуваного в Росії українського живого слова [26].

У журналі «Зоря» друкували твори багато літераторів-початківців, у тому числі із під російської України. Частина з них стала відомими у літературних колах письменниками. Таким чином діяльність В.Левицького-Лукича сприяла зміцненню зв'язків між західними і східними українцями, між Галичиною та Наддніпрянщиною.

Багато працював В. Левицький-Лукич у видавничій сфері. Ним була видана серія творів наддніпрянських українських письменників, серед яких Б.Грінченко, О.Кониський, М.Коцюбинський, І.Нечуй-Левицький, П.Мирний. Також надруковано повну збірку творів українського сатирика С.Руданського. Цим літератор, редактор і правник В.Левицький-Лукич спричинився до популяризації української літератури серед галицьких українців, сприяв розвитку української видавничої справи [74].

У болехівський період життя В.Левицький-Лукич мав можливість бачитися із І.Франком, що нерідко заїжджав до свого приятеля. Про їхні стосунки ще в студентські часи болехівський нотаріус згадував з особливою теплотою. Він твердив, що познайомився із молодим Каменярем ще восени 1875 р., коли обоє почали вчитися у Львівському університеті: він на юридичному, а І.Франко на філософському факультетах. Для нього Франко уже сприймався як початкуючий письменник, твори якого друкувалися у часописі «Друг». Вони обоє входили до товариства під назвою «Академічний кружок», часто бували на спільних зібраннях і заходах. Але прикрий арешт І.Франка та

його близьких товаришів, пізніше судовий процес над ними у так званій «справі соціалістів» 1877-1878 років відобразилися на їхніх взаєминах. В.Левицький зазначав, що «дороги моєї з Франком спільної праці розійшлися..., хоч щирі товариські зносини між нами зовсім не перервалися»[41].

До В.Левицького-Лукича І.Франко приїжджав із своїм соратником Михайлом Павликом, або ж студентами, які нерідко супроводжували письменника. Вони обговорювали літературні, видавничі та громадсько-культурні справи. Уже тоді І.Франко звертався до місцевого лікаря М.Підлуського з приводу лікування його хвороб [54, с.6].

У Болехові з І.Франком та В.Левицьким-Лукичем близько спілкувався нотаріус Л.Гузар. Він був дідом предстоятеля УГКЦ Блаженнішого кардинала Любомира Гузара. Л.Гузар народився у с. Завалові (нині це Тернопільська область) у родині священика Дмитра Гузара. Закінчив Бережанську гімназію та правничий факультет Львівського університету. Уже в студентські роки став активним учасником суспільного життя, був активним членом місцевої «Просвіти», долучався до розвитку музичної сфери. Маючи гарний тенорний голос, він співав у хорах тих міст, де працював. Свою службову кар'єру проходив у містечках Яблунів і Печеніжин на Гуцульщині, у Станіславові та у Галичі [25]. Але початок його юридичної діяльності припав на Болехів, де він прожив кілька років у 1880-х роках.

Із В.Левицьким-Лукачем Л.Гузара пов'язували не тільки професійні, але й родинні стосунки. Його сестра Ольга Гузар-Левицька була дружиною колеги, а самі вони були земляками, уродженцями згадуваного села Завалів.(ДОДАТОК В) Разом із чоловіком вона брала участь спілкування із відомими гостями, сама трохи займалася літературними вправами. Починала із перекладів з іноземних мов на українську творів зарубіжних авторів, зокрема літературних та театральних драм. Особисто листувалася з відомим на той час українським публіцистом Василем Барвінським. Це був історик, соціолог, літературний критик, перекладач, редактор щоденної української газети «Діло». Листи

О.Гузар-Левицької, у яких йшлося про літературні та культурні справи, опублікував у 1878 р. журнал «Правда». Листи від В.Барвінського були надруковані пізніше, уже після смерті діяча [41]. Власні твори О.Гузар-Левицької «На чужині» та «Правдива пригода» публікувалися в альманасі «Перший вінок» у 1887 році.

Приятельські стосунки родин Гузарів і Левицьких з І.Франком підтверджуються фактом спільних родинного села Завалова. Тоді письменника та своїх рідних зустрічав голова сімейства отець Дмитро Гузар. Сталося це весною 1883 р. на Великдень. І.Франко кілька днів гостював у домі Д.Гузара, відвідав батька В.Левицького-Лукича старосту села І.Левицького. Був І.Франко на святковому богослужінні у місцевій церкві і разом із усіма присутніми співав «Христос воскрес із мертвих», а після освячення пасок ділився свяченим яйцем із війтом І.Левицьким та отцем Д.Гузаром [41].

Спільна праця та життя в Болехові Л.Гузара і родини Левицьких тривало кілька років. Першим покинув місто Л.Гузар, переїхавши на Гуцульщину, де працював у містечках Яблунів та Печеніжин, пізніше у Станіславові та Галичі. Відомо, що там він продовжив громадську діяльність, як син священика підтримував добрі стосунки із місцевими парафіями та їхніми парохами. У 1910 р. нотаріус Л.Гузар з дружиною у складі групи галичан здійснив паломницьку поїздку в Італію. Вони відвідали Неаполь, Венецію, Рим. В італійській столиці сімейство Гузарів мало аудієнцію з римським папою Пієм X [25].

У 1886 р. із Болехова виїхали і Левицькі. В.Левицький-Лукич переніс свою професійну діяльність ближче до Львова, понад 30 років працював нотаріусом у містечку Винники. Його дружина продовжила літературну і громадську діяльність, у тому числі і у відстоюванні прав українського жіноцтва. Останній напрям діяльності був започаткований ще у Болехові і пов'язаний із знайомством та спілкуванням із засновницею українського жіночого руху Н.Кобринською.

На думку дослідниці діяльності цієї діячки А.Швець, «У середині 1880-х років Наталія Кобринська стала одним із духовних символів «покоління

Франка», асоційованого з розвитком емансипаційних тенденцій, революціонізацією суспільства, новим реформаторським світоглядом та ідеологією». Такий висновок вона зробила на основі дослідження історії взаємин Н.Кобринської та І.Франка, що почалося саме у Болехові. Під магічним франковим впливом діячка свідомо відносила себе до його суспільного покоління, визнаючи світоглядне і літературне вчительство. Очевидно під впливом І.Франка Кобринська зацікавилася ідеями жіночого руху, засвоєнням досвіду європейського фемінізму. З того часу цьому була присвячена її власна літературна діяльність та співпраця з політичним крилом радикалів під проводом І.Франка [49].

Поява Н.Кобринської у Болехові пов'язана із переїздом туди її батька, священика Івана Озаркевича та родини. Це неординарна постать в історії Галичини, його діяльність і духовна, і громадська спрямовувалися на підтримку та розвиток пригнобленого українського селянства, виведення його із соціальної і культурної темряви. І.Озаркевич народився на Богородчанщині у сім'ї греко-католицького священика Івана Озаркевича-старшого. Отримав добру освіту, закінчив філософські студії у Чернівцях та богословський факультет Львівського університету. Довший час працював греко-католицьким священиком на Снятинщині, був деканом, головою місцевої повітової ради. Тричі обирався депутатом до австрійського парламенту і Галицького крайового сейму. Дбав про розвиток народної шкільної освіти, був членом окружної шкільної ради [32, с. 21].

За характеристикою краєзнавця П.Арсенича І.Озаркевич був високоосвіченою людиною, інтелектуалом, навколо якого гуртувалося свідоме і прогресивне українство. Він знав кілька європейських мов, мав особисту велику бібліотеку, де містилися книги різної тематики: богословські, історичні, економічні, соціологічні, художня література. Залучав дорослих до громадської праці, поширював практику освітніх зібрань «Руської Бесіди», проповідував здоровий спосіб життя та відмову від вживання алкогольних напоїв. Як австрійський депутат виступав і домігся відкриття у 1886 р. у Станіславі

єпископської кафедри. Порушував питання про розвиток народної освіти українською (русинською) мовою, збільшення кількості шкіл, збільшення оплати українським вчителям, відкриття українських гімназій у містах Перемишлі і Чорткові [32, с.23].

Його переїзд до Болехова восени 1884 р. сприяв піднесенню громадської праці місцевих українців, пожвавленню культурних, освітніх, господарських ініціатив. Навколо постаті І.Озаркевича та його родини гуртувалася не чисельна українська інтелігенція, сюди почалося своєрідне паломництво українських культурних і громадських діячів Галичини, і Наддніпрянщини. Не випадково будинок І.Озаркевича та ту атмосферу, що панувала у цьому невеличкому українському місті називали «руськими атенами». (ДОДАТОК Г) Так провінційний Болехів став своєрідним праобразом культурницького центру, який порівнювали із давньогрецькими Афінами (в тогочасній українській мові Атенами).

Гостями дому І.Озаркевича були І.Франко та М.Павлик і його сестра Анна Павлик. До Болехова заїжджали письменниця Ольга Кобилянська, письменник Денис Лук'янович, чеський діяч Франтішек Ржегорж, відомий наддніпрянський літературознавець і громадський діяч Олександр Кониський, письменниця Євгенія Ярошинська, майбутній визначний етнограф, громадсько-політичний діяч Володимир Охримович. До дому І.Озаркевича та Н.Кобринської були вхожі місцеві родини В.Левицького-Лукича і О.Гузар-Левицької, Юліана Щасного-Сельського, Омеляна Савицького та Михайла Петрушевича [54, с.67].

У домі батька та сестри збиралася велика родина самих Озаркевичів. Глава сімейства І.Озаркевич був одружений на представниці давнього галицького шляхетського роду Окуневських Теофілії Окуневській. У пари народилося 11 дітей, але до дорослого віку дожили тільки п'ятеро: сини Володимир, Євген, Лонгин та доньки Наталія, Ієроніма. Усі вони здобули добру освіту – сини навчалися в університетах Львова, Чернівців, Відня, доньки – приватно, але мали ґрунтовні знання. У Болехові до Озаркевичів наїжджали із

Відня студенти-племінники Теофіл, Ярослав і Софія Окуневські, зять Григорій Величко. Бували ту і представники родини Рошкевичів із Лолина, у тому числі їх доньки Ольга і Михайлина [32, с.25]. Тому період діяльності І.Озаркевича у Болехові позитивно позначився не тільки на статусі цього українського міста, але й сприяв піднесенню національного культурного життя Болехівщини і Бойківщини в цілому.

У 1885 р. І.Озаркевич втретє підряд був обраний депутатом нижньої палати парламенту Державної Ради. Як авторитетний громадський діяч він 17-ть разів виступав з парламентської трибуни на захист українського сільського населення. За тогочасними вимогами виступи у австрійському парламенті виголошувалися німецькою мовою. Тож ж депутати і присутні журналісти мали змогу слухати красномовні виступи українського посла [61, с.152].

Домагався зменшення податків на сільські громади, зниження цін на сіль та інші товари першої необхідності, пільгові податки для селянських позичкових кас, унормування виплат шкоди від сплаву лісу та нападів диких звірів тощо. При кожній нагоді як духівник боронив права та інтереси української церкви, священиків і віруючих. Завдяки газетним публікаціям вся Галичина й імперія знали про його промови, що друкувалися у віденській пресі, українських газетах «Батьківщина», «Діло», «Руска Рада». У чернівецькій газеті «Буковина» за 1889 р. містилася щира подяка на адресу І.Озаркевича, стараннями якого у Чернівцях була відкрита українська державна гімназія. [32, с.23-24].

За своїм політичним світоглядом І.Озаркевич належав до кола поміркованих народовців. Підтримував контакти із редакторами газети «Діло» В.Барвінським та І.Белеєм, станіславським громадським діячем і педагогом Р.Заклинським, І.Левицьким та багатьма іншими постатями. Він був критично налаштований щодо ініційованого Олександром Барвінським курсу примирення з поляками під назвою «нова ера» у 1890 р. Дотримання українськими політиками цієї угоди дало певні результати: деяке поширення української мови в суспільному житті, відкриття української гімназії в Коломиї,

відкриття двох українських кафедр у Львівському університеті. Але на більше польська адміністрація Галицького намісництва не погоджувалася. І частина народовців на чолі з Юліаном Романчиком оголосила про свою опозиційність до політики уряду і продовження «нової ери». Серед депутатів, хто підтримав Ю.Романчука, був і І.Озаркевич [42, с.86].

У 1895 р. в Галичині відбулися фальсифіковані намісником К.Бадені вибори («криваві вибори») до Галицького крайового сейму. Тоді польська влада на місцях відверто зловживала своїми обов'язками, фальшувала результати виборів, застосувала насильство до українських виборців. Це викликало обурення серед українців, українська громадськість сформувала велику делегацію до цісаря Франца-Йосифа II, щоб подати скаргу на зловживання К.Бадені та його підлеглих. До складу делегації увійшли 150 селян, 25 міщан, 24 священники, 22 представники світської інтелігенції. Очолив цю делегацію посол І.Озаркевич. Але бажання українців донести правду до монарха виявилися марними. На той час К.Бадені уже став прем'єр-міністром Австрійської імперії і зробив усе, щоб не допустити таку велику групу до зустрічі з імператором. Було дозволено зустрітися тільки невеличкій груп із шести осіб і коли І.Озаркевич виклав мету їхнього візиту, монарх скоромовкою відповів те, що підготував йому К.Бадені і закінчив цю кілька хвилинну зустріч словами «прощайте, мої панове...» [32, с.25].

Така поведінка цісаря та австрійської влади глибоко розчарувала І.Озаркевича, він перестав вірити у справедливість австрійського режиму, покинув політичну діяльність, але продовжував свою культурницьку та духовну працю для мешканців Болехова і найближчих сіл. Він жив у старому будинку поблизу церкви св. Мироносиць, збудованої ще у 17 столітті. Виступив з ініціативою будівництва нової кам'яної церкви у с. Довжка, де так само вів богослужіння. Місцеві віруючі відгукнулися на плани священника. Про цей час залишив спогади М.Павлик, який у своєму щоденнику записав інформацію про переїзд із Гошева через Болехів до Львова і відвідини І.Озаркевича. Він писав, що будується нова церква поряд із старою деревинною, у якій збереглися старі

цінні образи, а в колекції отця Іван є давнє Євангеліє ще 17 століття та цінні стародруки [32, с.27].

Щоб злучити до участі в культурному житті багатьох українців з ініціативи І.Озаркевича у Болехові було створено церковне братство. Участь у ньому брала й інтелігенція. Завдяки діяльністю членів цього братства при церкві діяли освітні гуртки, де могли вчитися письму не тільки діти міщан та селян, але й дорослі.

Поряд із батьком І.Озаркевичем до Болехова переїхала донька Н.Кобринська-Озаркевич. Кілька років перед цим у молодому віці несподівано помер її чоловік і вона відмовилася від можливості повторно вийти заміж, присвятивши себе громадській справі. І.Озаркевич відвіз доньку до Відня, де вона зішлася із членами Товариство українських студентів «Січ». Тут Н.Кобринська трохи відійшла від особистого горя, познайомилася з багатьма відомими людьми, зокрема і з літераторами. Пізніше, у Болехові, до неї навідувалися віденські «січовики», розширюючи культурне коло місцевої інтелігенції.

Серед відвідувачів дому Озаркевичів були їхні родичі, на той час студенти Віденського університету Теофіл Окуневський, Ярослав Окуневський, Софія Окуневська. Вони організовували культурні і літературні вечори, обмінювалися думками і враженнями від прочитаних книг, обговорювали важливі суспільні питання. Кожен з цих осіб досягнув життєвого успіху, і прислужився українській справі. Т.Окуневський став адвокатом у м. Городенка, був багатолітнім депутатом австрійського парламенту і Галицького сейму, відомим громадським організатором Городенківського повіту. Брат Я.Окуневський став військовим лікарем, служив в австрійському військовому флоті, досягнув звання адмірала. Також мав літературний талант, писав художні твори, у тому числі випустив книгу із описом подорожей під час військової служби.

Найбільший вплив на Н.Кобринську у Відні справив друг І.Франка, публіцист і літературознавець Остап Терлецький. За його порадами у Відні у

1883 р. діячка написала своє перше оповідання «Пані Шумінська» про роздуми багатодітної матері, діти якої не сліднують традиціям і звичаям, а обирають власні життєві шляхи. З цього твору, який викликав схвалення, почалася її письменницька дорога. Водночас, захоплюється активною громадською діяльністю, спрямованою на звільнення галицької жінки від усталеної жіночої ролі, та здобуття прав у тому числі на вищу освіту [49].

У 1984 р. в Станіславові Н.Кобринська (ДОДАТОК Д) заснувала перше «Товариство руських жінок», з чого почався український громадський рух за права жінок. Учасниця зібрання, соратниця Н.Кобринської Олена Кисілевська так описала завдання товариства: «Ми поклали собі впливати на розвій жіночого духу через літературу, бо література була вірним образом ясних і темних сторін суспільного ладу [46].

«Товариство руських жінок» мало на меті відстежувати найновіші літературні напрями, популяризувати їх у народі, аби «виробляти ясне мислення щодо становища жінок». Н.Кобринська вела широке листування з багатьма літераторами і громадськими діячами Наддніпрянщини. Серед яких О.Пчілка, О.Кониський, І.Нечуй-Левицький. У її домі неодноразово були І.Франко, М.Павлик та інші галицькі літератори. Більше того, М.Павлик навіть мав певні почуття до діячки як жінки, але вона відмовилася переводити літературні чи громадські стосунки на особисті [49].

У червні 1887 р. Н. Кобринська разом з Оленою Пчілкою у Львові власним коштом видали жіночий альманах «Перший вінок». Там публікувалися прозові, поетичні та публіцистичні твори сімнадцяти жінок-письменниць з усіх куточків України. Серед них імена Олени Пчілки, Лесі Українки, Ольги Левицької, Михайлини Рошкевич, Юлії Шнайдер, Климентії Попович, Олесі Бажанської, та самої Н.Кобринської [46].

Але несподівано для авторок, ця перша жіноча літературна збірка була досить прохолодно сприйнята навіть українськими колегами-чоловіками., Критики, здебільшого чоловіки, побачили у «більше політики ніж літератури», сприйняли появу антології як своєрідну загрозу для своєї літературної

монополії. Незважаючи на таке сприйняття тогочасних літературознавців, альманах «Перший вінок» відносять до першого у світі збірником антології жіночої творчості, виданої самими жінками [46].

На відміну від інших критиків, збірник позитивно оцінив І.Франко у своїй статті «Зміст «Альманаху жіночого», де написав, що вміщені твори жінок-письменниць є доволі цікавими і будуть слугувати прикладом для подальшої їхньої праці на літературній ниві. Він також схвально висловився на адресу редакторок збірника Н.Кобринської та О.Пчілки[41].

Діяльність Н.Кобринської та видання альманаху стали свідченням початку становлення нової, національно свідомої жіночої сили. Н. Кобринська історичне значення видання оцінила так – «інтелігентна жінка наша почулася рівночасно русинкою і чоловіком, упінула о свої права національні і громадські» [41].

Саме зі сторінок альманаху звучала вимога до влади і суспільства про потребу жіночої гімназійної та університетської освіти. Кобринська закликала письменниць допомогти в зборі підписів під петицією до австрійського уряду з вимогою допустити жінок до вищої школи. Це вже була громадська ініціатива, котра показувала зміну у становищі самої жінки, навіть представниць інтелігентних родин. Вони на рівні з чоловіками прагнули до рівних умов освіти у державних освітніх закладах, а не приватно і не системно.

У 1893-1896 рр. Н.Кобринська створила видавництво «Жіноча бібліотека», де видала три книги альманаху «Наша доля». Як і у першому альманасі, тут основними авторами стають саме жінки. У планах Н.Кобринської та О. Пчілки була ідея об'єднати на ґрунті національної свідомості не тільки галичанок, а й жінок із усієї України, щоб спільними зусиллями вести боротьбу за свої права [46].

У серпні 1899 року Н.Кобринська відвідала Наддніпрянщину, побувала у Києві, зустрілася з відомими діячами української культури М. Старицьким, І.Нечуй-Левицьким, М. Коцюбинським, Б. Грінченком. Для неї ця подорож була незабутньою і вона з новими ідеями повернулася додому [46]. Болехів

здався їй замалим для реалізації своїх планів і вона переїхала до Львова. Там розраховувала на розширення кола однодумниць, заснування жіночого видавництва. (ДОДАТОК Ж) Але ці плани не вдалося реалізувати через пасивність та несприйняття Н.Кобринської частиною консервативної жіночої громади Львова. Розчарована Н.Кобринська повернулася до Болехова, де відновила видавництво «Жіноча бібліотека». Вона хотіла продовжити видання українських та перекладних творів, створити цикл жіночих постатей [46].

У Болехові набули тісних взаємин відносини між Н.Кобринською та О.Кобилянською. Спочатку вони мали товариський характер між двома творчими особистостями. Пізніше Н.Кобринська залучила О.Кобилянську до участі в жіночому русі, сприяла публікації її перших творів. У 1893 р. твори О.Кобилянської були включені до альманаху «Наша доля». Під впливом Кобринською, О.Кобилянська стала однією з ініціаторок творення «Товариства жінок на Буковині». Спільні інтереси і дружні стосунки між письменницями сприяли періодичним відвідинам Болехова, їм активному листуванню. Своє враження від міста записала у щоденнику: «Тут мальовничі околиці, гарні листяні ліси, тихі, сховані серед зелені села. Я мешкаю у Кобринської, вона дуже інтелігентна і справді обдарована жінка» [52].

Для О.Кобилянської наскрізь інтелектуальне середовище дому Озаркевичів, багатьох відвідувачів відрізняло це підгірське містечко від консервативного духу Буковини. Місцеві діячі жили жили задля суспільних справ. Вона так зазнає про атмосферу Болехова: «Багато говориться про соціальні права й літературу, а головне про жіноче питання-багато дечого я чую перший раз і хочу собі це добре запам'ятати». Приємним здивуванням для О.Кобилянської було вживання інтелігентною верствою українською мови в побуті і суспільних справах [52].

Наприкінці XIX століття провінційне місто Болехів мало мізерну кількість українських інтелігентів, котрі почали свою громадську роботу попри професійні заняття. Це були Л.Гузар, В.Левицький-Лукич, його дружина О.Левицька, місцеві лікарі. Важливе значення для піднесення громадського

життя українців мав переїзд до Болехова священика І.Озаркевича. Його будинок і родина притягували відомих діячів Галичини, зокрема І.Франка та його близьких товаришів. Місто опинилося в центрі уваги тогочасної інтелігенції і це перетворило Болехів на духовний центр українського середовища. Помітну роль тут відіграла і Н.Кобринська, яка заснувала першу українську жіночу організацію. Її ідеї підтримали інші українські діячки, в тому числі О.Кобилянська.

РОЗДІЛ 2.

«ГРОМАДСЬКА ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ БОЛЕХІВЩИНИ НА РУБЕЖІ СТОЛІТЬ

У другій половині XIX століття освіті на болехівських землях, приділялося мало уваги. У 1859 р. у місті Руський Болехів, Волоському селі і Довжці державних шкіл не було зовсім. Пізніше виникли приватні німецька та єврейська школи, куди дітей українців не приймали. У кількох селах Брязка, Бубнище, Церківна, Тисів, Розточки були двокласні парафіяльні школи, де навчання проводили місцеві дяки. У 1870-х роках серед 25 сіл болехівської греко-католицької парафії було 13 шкіл: заснована 4-класна чоловіча, 1 тривіальна двокласна для дівчат, 7 тривіальних і 4 парафіяльних школи. Із 1874 р. 4-ри класна головна школа у Болехові отримала статус державної народної чотирикласної школи для хлопців. У середині 1890-х років було збудоване нове приміщення для народної школи і це дало змогу крайовій шкільній раді перетворити її на 5-ти класну чоловічу і 4-класну дівочі школу. Але більшість учнів у цих школах були представниками польського та єврейського населення, українських дітей було мало [54, с.70-71].

Серед причин низької освіченості українців була бідність основної маси селян, відсутність у них розуміння потреб освіти для дітей, страх за те, що грамотних хлопців у першу чергу призивають до війська на строкову службу. Тому українці жили у своєрідному полоні вікових традицій, але мало приділяли уваги новинкам тогочасного модерного життя. У Музеї історії міста Болехів збереглося чимало експонатів, присвячених традиція, віруванням, фольклору, речей домашнього і хатнього вжитку болехівського краю.

З початком XX століття ситуація в освіті, як і в цілому, потрохи змінювалася на краще. Розбудовалося саме місто: була перебудована споруда міської ратуші, де містився магістрат, завершене будівництво кам'яної церкви, яку розпочав І.Озаркевич, у двоповерховій деревинній дзвіниці біля церкви було приміщення для церковного хору. Там збиралися діячі церковного

братства, велася недільна школа для дорослих, на початку XX століття діяла читальня «Просвіти». У місті, яке залишалося центром судового повіту, діяли урядові установи: поліція, пошта, повітовий суд, повітовий податковий уряд, нотаріат, різні позичкові і фінансові установи, каси ощадності. Були й громадські товариства, що об'єднували працівників солеварень, заводських робітників шкіряного заводу, інженерна спілка. Для потреб різних товариств та релігійних організацій були збудовані приміщення польського «Сокола», української церкви, євангелістської кірхи, інші приміщення.

Потреба в освічених людях змушувала розвивати загальну шкільну систему освіти. Перед Першою світовою війною у Болехові уже діяли дві державні шестикласні школи – чоловіча і жіноча. У обох школах катехитом для українських дітей був священник Андрій Галандюк. Навчання у чоловічій велася польською, німецькою і українською мовами, у жіночій – тільки польською. Такі ж школи діяли і у повітовому адміністративному центрі Долина. У частині українських сіл, що ходили до болехівської церковної округи, працювали 4-ри класні школи, а також двокласні у селах Белеїв, Гошів, Креховичі, Лисовичі, Розточки, Тяпче та ін. Майже у всіх селах були відкриті однокласні школи. Крім них діяли приватні публічні заклади: 4-ри класна єврейська у Болехові і однокласна євангелістська у Брязі [54, с. 76-77].

У ширшому вияві соціального та освітнього розвитку українська інтелігенція залишалася нечисленним прошарком людей, здебільшого зайнятих професійною справою. На початку XX століття колишня слава «руських атен» уже минула із смертю у 1903 р. І.Озаркевича, у 1904 р. його дружини Теофілії. Н.Кобринська залишалася жити у місті, але перебувала у громадській депресії і активної участі в суспільному і культурному житті міста не брала.

Небагато українців відвідувало міщанський клуб у Болехові, де періодично проводилися якісь публічні обговорення чи культурні заходи. Спроби налагодити системну роботу в рамках діяльності товариства «Просвіта» значного успіху не мали. Існувало громадське «Товариство охорони дітей», засноване Н.Кобринською, але без її діяльної участі воно не мало особливого

розвитку. Подібна ситуація була і з спортивним товариством «Сокіл». Воно виникло на Болахівщині за аналогією з польським «Соколом», до нього входило якийсь десяток-два учасників. Інших місцевих гуртків відомих українських товариств «Січ» чи «Пласт» у передвоєнному Болахові не було [54, с.80].

Трохи поживавив громадську діяльність серед патріотично налаштованої молоді долинський адвокат Омелян Левицький. Він був яскравим представником молодшого покоління українських правників, яке уже активно брало участь в громадському житті свого краю. Уродженець Коломиї, закінчив Львівський університет. Працював помічником адвоката на лемківських землях. Там долучився до організації читалень «Просвіти», заснуванні місцевих господарських товариств. Його патроном був відомий діяч, колишній депутат австрійського парламенту і під його керівництвом О.Левицький став не тільки добрим професійним адвокатом, але й здібним організатором громадського життя українців Лемківщини [14, с.160].

У 1912 р. він переїхав у Долину і відкрив там свою адвокатську канцелярію. Оскільки це був єдиний український адвокат, до нього почалися звертатися українські клієнти з сусідніх судових округ, у тому числі й Болахівщини. Тому скоро, крім своєї основної роботи, правник розпочав на новому місці звичну для нього громадську діяльність. Були відновлені або створювалися у багатьох селах хати-читальні від «Просвіти», сам О.Левицький був обраний головою Долинської повітової філії «Просвіти». Крім розвитку просвітянського руху налагоджувалася мережа сільських філій товариства «Сільський Господар». Селяни зверталися до адвоката за допомогою у підготовці статутних документів і він це робив, а заодно залучав активних діячів до ширшої громадської діяльності [14, с.160]. За зразком Долинщини розвивалися просвітницькі і господарські осередки і на Болахівщині, куди неодноразово навідувався долинський правник.

У той час на базі відомих українських спортивних товариств «Сокіл» і «Січ» у 1912-1913 р. творилося парамілітарне (напіввійськове) товариство під

назвою «Українські січові стрільці». У Львові виникли дві подібні організації, як навіть конкурували між собою за першість [60, с. 114]. Але на місцях повітові діячі відгукувалися на такі спроби гуртувати українську молодь у готовності до майбутньої боротьби за українські права. О.Левицький належав до прихильників січового руху. Він прагнув об'єднати зусилля усіх бажаючих січовиків Долинського повіту, відвідуючи також Болехів та навколишні села. Його бачення ролі січовиків як оборонців України співпадало з тими підходами, які існували у керівників січових організацій на загальному галицькому рівні: Кирила Трильовського, Володимира Старосольського, Івана Боберського та ін.

У самому Болехові у передвоєнний час ще не було постійного українського адвоката. Там працювали періодично нотаріуси, або ж судові практиканти. Відомим на всю Болехівську судову округу був єврейський правник Генрік Сталь. У нього у помічниках працювало немало здобувачів адвокатського диплому, які проходили у болехівській канцелярії юридичну практику. Серед таких практикантів у 1910-1911 рр. у Болехові опинився український практикант зі Львова Лев Ганкевич [11, с.86]. Це був уже відомий політичний діяч, член Української соціал-демократичної партії (УСДП), соратник відомих українських соціал-демократів як Микола Ганкевич, Семен Вітик, Юліан Бачинський. Він підтримував зв'язки із своїми колегами і ті інколи відвідували свого товариша, попутно намагалися поширити у місті і навколишніх селах соціалістичні ідеї [36, с.180]. Перебування Л.Ганкевича на болехівській землі було не тривалим. Невдовзі він переїхав до Львова, де став відомим українським правником, одним із лідерів УСДП. У післявоєнний період брав участь у багатьох судових процесах польської влади проти українських патріотів, захищав їхні права, нерідко і життя підсудних.

У 1911 р. до Болехова переїхав молодий випускник Львівського університету Петро Зволинський. Тут він теж розпочав свою юридичну практику у канцелярії Г.Сталя, а також долучився до участі в українському громадському житті. У нього був певний досвід, пов'язаний із студентським

періодом. Коли він навчався у Львові, то брав участь у боротьбі студентів за відкриття українського університету, був затриманий і покараний як і багато інших [80, с.46].

Спроби поширити на Болехівщині діяльність громадських товариств за традицією брали на себе й окремі греко-католицькі священики.

У 1886 р. Галицький крайовий сейм ухвалив рішення про запровадження в Галичині двомовних (утраквістичних) шкіл. Основні предмети викладалися польською мовою, кілька другорядних, не основних предметів могли викладатися рідною українською мовою. Зовні це виглядало як виконання цісарського розпорядження про навчання у школі рідною мовою, але насправді було прикритою формою польського шовіністичного підходу, оскільки така двомовність впроваджувалася тільки в українських школах [42, с.56].

Ще один крок до обмеження доступу українських дітей до освіти – поділ шкіл на сільські і міські. Програма сільських шкіл була скороченою, значно обмеженою у порівнянні із міськими школами. Тому значна частина сільських дітей не мала відповідної підготовки та можливостей перейти до середніх шкіл – гімназій і залишалася поза середньою освітою. Це впливало на рівень грамотності українського населення. Згідно даних у 1890 р. початкові школи в Галичині відвідували тільки 60 відсотків дітей, натомість в центральних провінціях Австрії – понад 83 відсотки [43, с.127]. У Долині школу відвідували переважно польські діти, рівень неписьменності українського дорослого населення складав понад 80 відсотків (83 відсотки чоловіків і понад 90 відсотків жінки [43, с.24].

На початку 1880-х років століття стан вживання української мови у громадських місцях Болехівщини був жахливий. У Музеї історії міста Болехова збереглися вирізки тогочасних газет, що підтверджують важке становище українського селянства та міщанства та утиски польських чиновників і адміністраторів стосовно спроб українців в державних установах користуватися руською (українською) мовою У газеті «Слово» писалося, що один із поштових начальників поляк Гельчинський не хотів говорити українською

мовою, ні вивчати її. Коли хтось із відвідувачів звертався українською, щоб отримати листа чи бандероль, то він міг відмовити такому клієнту, або ж вигнати із приміщення, якщо хотіли скласти скаргу [24].

В інших вирізках приводилися приклади, як писар громади с. Підбереж Василь Матвій, «чесний руський» працівник, мав неприємність через ведення документів українською мовою з одним із повітових контролерів з податкового уряду. Про зростання п'янства та злиднів у раніше заможному селі Гошів повідомлялося у вирізці газети «Пролом» за травень 1881 р. Газета «Діло» описувалося низький рівень громадської роботи в Болехові, де були відсутні читальні, ширилася пиятика. На виборах до парламенту ніхто не підтримав руських кандидатів. Як зазначалося у дописі «Народ запущений, залишений сам на себе, занепадає», у самому місті корчма стоїть біля корчми [23]. У музеї зберігся уламок кам'яного хреста тверезості, який руська громада поставила у місті у 1875 р., але більшість населення не дотримувалася взятого зобов'язання.

В частині сіл значні впливи мали русофіли із товариства ім. М.Качковського. Там виписувалася москвофільська преса, священники таких сіл як Тяпче, Княжолука, Кальна, у селях біля Яворова говорили «язичієм», проповідувалися промосковські погляди. Під впливом частини української інтелігенції, діяльності родини священника І.Озаркевича та Н.Кобринської ситуація потрохи почала змінюватися. Впливав на поведінку та настрої місцевого населення і І.Франко. У 1884 р. він організував велику мандрівку українських студентів Львівського університету зі Львова у Карпати, яка пролягала через стрий, Болехів, Долину, Калуш, Станіславів. Під час цього мандрування студенти зупинилися на один день у Болехові, їх розмістили місцеві діячі. Був організований загальний вечір, під час якого І.Франко виступив із рефератом про відомого козацького гетьмана Самійла Кішку. Пізніше, у місті Долина, І.Франко також прочитав доповідь на соціально-економічну тему, яку слухали чимало українців, що зійшлися спеціально для цього із навколишніх сіл [32, с.29].

Поступово в окремих селах починають засновуватися читальні, які ініціюють місцеві греко-католицькі священики. Потреба об'єднати їхню роботу привела до творення окремої повітової філії з центром у Болехові. Ініціатором і першим головою болахівської філії став парох с. Гошів Теофіл Горникевич. Він був уродженцем с. Гузіїв, довгий час парохом с. Гошів. Доклав багато зусиль для розвитку громадського життя цих сіл, поширював ідеї просвітництва, сприяв заснуванню у селах читалень «Просвіти».

Головною просвітницькою організацією українців у другій половині XIX ст. стало товариство «Просвіта». Воно було створене у Львові у 1868 р. Особливу роль у роботі «Просвіти» у повітах Галичини відігравали читальні. У 1891 р. відомий юрист і політик, діяч товариства Кость Левицький розробив новий статут, за яким товариство «Просвіта» отримало самостійне право заснування читалень. У них могли здобувати основи письма та грамоти усі бажаючі, проводити різноманітні курси для неписьменних, влаштовувати культурні заходи: музичні і літературні вечори, театральні вистави, концерти. При читальнях могли створюватися позичкові каси, господарські, земельні, промислові спілки, відкривати магазини. Контроль над діяльністю читалень покладался на філії «Просвіти», що утворювалися на повітовому рівні. Філії виконували функції центрального товариства на повітовому рівні, були посередниками між центральним керівництвом у Львові і читальнями у селах чи містах [53, с.35].

Перші читальні «Просвіти» на Болахівщині виникли на початку 1890 років у селах Поляниця і Тяпче. Їх ініціаторами були греко-католицькі священики. У 1892 р. у с. Поляниця головою читальні став священик Іван Грабовенський, у с. Тяпче парох Іван Бірчак. Наступного, 1893 р., просвітянська читальня була заснована у с. Витвиця. Вона була створена на великому зібранні селян в присутності гостей з інших населених пунктів. Головою читальні обрали священика Теофіла Горникевича, який був парохом с. Гошів. Відкривали читальні в приміщеннях місцевих шкіл з умовою, що вони будуть там розміщуватися до часу придбання власного приміщення. Під час

відкриття Т.Горникевич виступив із доповіддю, яка ґрунтувалася на положенні реферату, виголошеного стрийським громадським діячем Євгеном Олесницьким [43, с. 31-32].

Постать священика Т.Горникевича була помітною серед представників української інтелігенції Болехівщини наприкінці ХІХ ст.

Теофіл Горникевич довгий час був греко-католицьким священиком с. Гошів, що належало до Болехівської судової округи та Болехівського деканату греко-католицької церкви. Він вирізнявся освітою та участю у громадському житті своєї громади, де він служив. Відгукувався на усі нові види громадської діяльності, був серед засновників читалень «Просвіти», філій інших українських товариств на місцях [19, с.87]. Він був батьком Теофіла Горникевича (молодшого), відомого греко-католицького діяча, педагога, громадського активіста, про якого йтиме мова у наступних розділах.

За його прикладом Т.Горникевича у 1895 р. була заснована читальня у с. Гошів, невдовзі подібні просвітянські осередки виникли також у селах Надіїв, Лисовичі, Княжолука, Белеїв. Отець Т.Горникевич часто бував у цих селах, опікувався читальнями, давав поради місцевим мешканцям, залучав їх та їхніх дітей до освітнього життя.

Активні учасники сільських читалень підтримали ідею створення повітової філії «Просвіти» у м. Долина. Після тривалого підготовчого процесу та філія була створена. Її головою обрали авторитетного в повіті священика І.Грабовенського, пароха Долини. Серед засновників філії були керівники читалень з болехівської округи Т.Горникевич, парох с. Гошів, М.Дерлиця, парох с. Витвиця, селянин В.Козак із с. Рахиня. [43, с.37].

Діяльність долинської «Просвіти» на початку ХХ століття була доволі успішною. У читальнях виписувалися освітні та господарські видання, газети, організовувалися публічні читання. Велася освітня діяльність серед старших людей. Основу просвітянського руху складала молодь та селяни й міщани середнього віку. Частина з них сплачувала щорічні внески, деякі робили грошові пожертви. Поступово українське культурно-освітнє життя набирало

свого розвитку у повіті і ставало прикладом для роботи мешканців болехівського округу.

У серпні 1907 р. болехівський парох греко-католицької церкви Теодот Ярема звернувся до головного виділу «Просвіти» у Львові з проханням прислати типові примірники статутів та документи клопотань до намісництва з проханням отримати дозвіл на заснування читалень. У жовтні 1907 р. провели установчі збори за участю кількох десятків осіб, на яких ухвалено рішення про заснування читальні у місті. Учасники зборів схвалили розмір вступного внеску до читальні у розмірі 1 корона. Місцем роботи читальні визначено приміщення товариства «Свіча» по суботах у певні години вечора. Висловлено також поляку львівському керівництву товариства за допомогу в відкритті читальні, а також надіслані для бібліотеки 78 примірників книг. Ухвалили рішення про передплату таких видань як «Господар», «Комар», «Місіонер», «Основа», «Свобода». Також обговорювалося питання про відкриття при читальні крамниці із необхідними для побуту та духовного споживання товарами [43, с.45-46].

Болехівська читальня поступово розширювала свою діяльність, встановлюючи зв'язки із сільськими читальнями. Тому керівники болехівського осередку відмовилися від приєднання до Долинської філії «Просвіти» і вирішили створити свою окрему філію. Вони кілька разів зверталися до головного виділу у Львові і нарешті отримали дозвіл. Після цього вони звернулися з клопотанням до галицького намісництва, після погодження цієї справи австрійськими чиновниками у Болехові 10 березня 1910 р. провели установчі збори. Серед діяльних учасників цього процесу були в основному греко-католицькі священники, парохі тих населених пунктів, де уже існували просвітянські читальні. Збереглися відомості про них. Це Т.Ярема з Руського Болехова і Волоського села, Т.Горникевич – голова читалень у Гошеві і Герині, Т.Мицак, В.Лехнюк, О.Лісікевич, В.Геців, Т.Василик, Ю.Русин та ін. [43, с.50].

Утворення окремої від Долинської філії «Просвіти» мало як позитивне, так і негативне значення. До позитиву відносили те, що в болехівській окрузі

налагоджувалася тісніша співпраця між читальнями, зменшувалася залежність від долинських керівників. До негативу – зменшувалися кількість коштів, що надходили до волинської філії і відповідне матеріальне забезпечення меншої болахівської громади теж було незначним.

Розвиток українського національного руху на початку XX століття сприяв посиленню бажання українських політиків і громадських діячів засновувати приватні гімназії. Таке налаштування було в українській громадськості настільки сильне, що почалося швидко реалізовуватися завдяки активним небайдужим громадянам на місцях. Але в таких місцевостях як Болахівщина чи Долинщина активних українських діячів було небагато, щоб надати цьому спонтанному прагненню організованого характеру. Організаційні і статутні питання цього процесу були покладені на створений громадський орган – Крайовий Шкільний Союз. Він мав централізовано координувати заснування приватних середніх шкіл у повітових центрах, де більшість населення складали українці. Провідні українські партії оголосили заснування приватних українських гімназій однією із основних ліній своєї політики. Очолив цей орган відомий український історик і політичний діяч Михайло Грушевський. Після нього керував союзом львівський юрист Іван Кивелюк [50, с.431-432].

Щоб краще проводити освітню діяльність, члени двох філій «Просвіти» – Долинської і Болахівської, вирішили теж ініціювати створення у повітовому центрі Долина української приватної гімназії. На той час українці Східної Галичини могли здобувати освіту рідною мовою тільки у 6 українських державних гімназіях: дві у Львові, по одній у Перемишлі, Коломиї, Тернополі і Станіславі. На той час польська спільнота, яка майже втричі була меншою за українську, мала 39 гімназій і 11 реальних училищ [50, с.435]. Щоб якось врівноважити можливості українців, активісти почали засновувати приватні українські гімназії, які б розширювали можливості дітей українських селян здобути середню освіту.

З цією метою в Долині прагнули заснувати приватну українську гімназію імені М.Шашкевича. Потреба в гімназії диктувалася тим, що в Долинському та

Болехівському судових повітах значна частина початкових шкіл були україномовними, а більшість населення повітів українськими. Оскільки українські діячі проголосили 1911 рік – роком відзначення сторіччя М.Шашкевича заснування українських освітніх закладів, ця ідея отримала свою підтримку у в Долинщині.

Одним із наполегливих діячів, хто домагався відкриття такої гімназії, був місцевий інтелігент Михайло Пачовський (1861-1933). На той час це уже був відомий викладач, науковець, письменник, етнограф, самодіяльний композитор, активний громадський діяч Долинщини. Народився у с. Добростани на Львівщині, навчався у Віденському університеті, був учасником студентського товариства «Січ». Після здобуття докторського ступеня філософії працював спочатку у Львові, а у 1893-1897 рр. у Коломийській державній гімназії. На початку ХХ століття перебрався до Долини і тут провадив свою наукову, громадську та освітню діяльність [87, с.230]. (ДОДАТОК 3)

Окрім професійної діяльності збирав і досліджував фольклор, писав наукові праці із етнографії, літературознавства та мовознавства. На Долинщині та сусідній Стрийщині він записував усну словесну творчість. На основі зібраних матеріалів видав дослідження «Про вплив християнства на усну словесність русинів», яку високо оцінили тогочасні науковці. Про неї схвально відгукнувся у своїй рецензії й І.Франко. У 1901-1903 рр. М.Пачовський підготував та видав два томи дослідження «Народні думи з ілюстраціями» [87, с.230]. Тобто, це була поважна і заслужена постать, яка мала досвід викладацької, наукової та громадської діяльності.

Саме він клопотав перед місцевими чиновниками та Галицьким намісництвом у справі дозволу на відкриття гімназії, на ньому лежала організаційна частина заснування навчального закладу. Зважаючи на авторитет та вагому підготовчу роль М.Пачовського у творенні приватної середньої школи, його обрали її першим директором і він керував нею до 1920 р. Одночасно він продовжував свою письменницьку та наукову роботу. В цей період він підготував популярну книгу «Ілюстроване українсько-руське

письменство в життєписа для молоді», навчальний підручник для середніх шкіл «Виїмки з українсько-руського письменства 16-17 ст. для вищих клас середніх шкіл» (1916). Також з під його пера польсько-український словник [87, с.231].

На початку XX століття у Болехівській окрузі працювала вчителькою початкової школи молода випускниця жіночої віділової школи в Станіславові Ольга Решетилівич. Вона більш відома в історії української педагогіки і літератури під прізвищем чоловіка як Ольга Дучимінська (1883-1986.). Народилася на Бібрщині, навчалася приватно, згодом у вчительському семінарі у Перемишлі, де здобула фах народного вчителя (1902). Велика частка її життя пов'язана з Болехівщиною. Тут О.Дучимінська жила і працювала у с. Тяпче (спочатку у 1906-1919, згодом у 1925-1930 рр.). (ДОДАТОК И). Окрім педагогічного хисту молода вчителька цікавилася літературою, пробувала писати поезію. Одного разу вона надіслала декілька своїх віршів І.Франку і отримала на них позитивну рецензію. Один з них навіть надрукувала газета «Діло». З того часу поезії Ольги Дучимінської почали друкувати й інші українські періодичні видання, підписуючи їх псевдонім Ірма Остапівна [36].

У Тяпче О.Дучимінська цікавилася також місцевим фольклором. Вона записувала від селян почуті давні пісні, звичаї. Розвиваючи свій літературний дар, написала у 1911 р. свою перша книжка «Китиця незабудок». Поява цієї невеликої книжечки стала помітним явищем у літературному середовищі. Вітання їй надіслали І.Нечуй-Левицький, С.Чарнецький, О.Кобилянська [46].

Працюючи поряд з Болеховим О. Дучимінська познайомилася з Н.Кобринською, приєдналася до жіночого руху галицького жіноцтва. Вона стала приятелькою, ідейною та духовною спадкоємицею відомої діячки. Визнаючи вагому роль у боротьбі Н.Кобринської за покращання прав жінок, О.Дучимінська присвятила їй новелу «Сніг». Також учителька написала низку літературознавчих статей про Н.Кобринську: «Жіночий рух у Західній Україні», «Тернистим шляхом», «Борець за долю жінок». Спільна праця та погляди сприяли тому, що у 1912 р. О.Дучимінська разом із відомими лідерками

Н.Кобринською та К.Малицькою розпочали видання книжкової серії «Жіноча бібліотека» [46]. У цих книгах, що виходили, пропагувалися кращі зразки творів світової літератури.

Проблемним для болехівського краю залишалася господарська самоорганізація українців. На відміну від активного Стрийського повіту, організатором суспільного життя якого виступав відомий громадсько-політичний діяч Євген Олесницький, Долинський повіт, зокрема Болехівщина, на початку XX століття ще не досягли подібного успіху. На думку дослідника болехівської історії Р.Скворія, певна «в'ялість» українського національного руху мала свої причини. Старше покоління громадських діячів, виховане під впливами революції 1848-1849 рр. уже сходило з суспільної арени, а молодше покоління ще не набрало сил і відповідного «духу» часу [54, с.77-78]. Потрібні були певні потрясіння, щоб вивести на суспільну арену нових діячів. Таким потрясінням для всіх стала Перша світова війна.

У 1912 р. філія «Просвіти» болехівського округу складалася із 18 читалень, мала кілька сотень членів, виписувала пів десятка українських газет. Головою філії обрали представника світської інтелігенції, суддю болехівського суду Степана Масляка. Поряд із цими просвітянськими організаціями в селах виникають осередки інших українських товариств та спілок. Серед них з'явилися перші українські «Соколи», «Січі». Перед війною започатковане було дитячо-спортивне товариство «Пласт». Ці організації урочисто відзначили кілька загальноукраїнських дат: сторіччя від дня народження М.Шашкевича, 50-річчя смерті Т.Шевченка [54, с. 68].

Повернення Н.Кобринської до Болехова трохи оживило місцевий жіночий рух. До її хати знову потягнулися люди, сюди почали приїжджати відомі постаті української культури. Серед постійних відвідувачів Н.Кобринської була і вчителька Ольга Дучимінська.

Бував у Болехові в гостях у Н.Кобринської і майбутній письменник Денис Лукіянович. Випускник Станіславівської гімназії він потрапив під переслідування поліції ще за свою гімназійну діяльність, після складання

екстерном випускних іспитів навчався у Львівському університеті і займався літературною діяльністю. Через спільних знайомих він теж відвідував Болахів. Там у нього склалися приятельські стосунки з Н.Кобринською, яка допомагала молодому письменнику робити перші кроки в українській літературі [79, с.356].

Окреме місце у культурному житті Болехова у передвоєнні роки займав відомий український скульптор Михайло Гаврилко (1882-1921). Уродженець Полтавщини він з юних літ ріс прихильником українського національного розвитку. Походив з давнього козацького роду, розвивав своє тіло і душу, зовні був схожий на козака – високий на зріст кремезний, сміливий і нетерпимий до несправедливості. Уже під час навчання в Миргородській школі проявляв свій волелюбний характер, був противником якихось штучно насаджених авторитетів. Сучасники згадували про епізод, пов'язаний із відвідинами М.Гаврилком могила Т.Шевченка у Каневі. Там він випадково став свідком, яка група польських молодиків, відзначаючи якусь подію, влаштували пиятику біля могили поета. М.Гаврилко не стерпів цього, намагався прогнати переважаючий натовп. Не маючи достатніх сил самому це зробити, швидко організував із місцевих селян охочих, які допомогли юнакові витурити цю компанію із святого для українців місця [47].

Мав творчий характер, схильність до малюнку та скульптури. Отримавши державну стипендію у 1904 р. Зарахований до художньо-прикладного училища барона Штігліца в Петербурзі. Цей навчальний заклад дав можливість розвинути М.Гаврилку свій мистецький таланти, ознайомитися з усіма видами живопису, рисунку, графіки, скульптури, керамічного мистецтва. Студент поринув у книги бібліотеки училища, багато часу проводив у мистецькому музеї. Революційні події 1905 р. захопили молоду людину. М.Гаврилко взяв участь в організації страйку студентів, за що був арештований і поміщений на півроку у в'язницю. З училища його звільнили як політично неблагонадійного. Після цього він став членом Революційної української партії, неодноразово переїжджав кордон, щоб завести в Росію нелегальну політичну літературу із Австро_Угорщини. Знову потрапив до рук поліції, на півроку був ув'язнений,

відмовлявся визнавати себе винним. Після звільнення продовжив революційну пропаганду серед селян Полтавщини, закликав ділити землю, виступав із закликами відділення України від Росії. Російські жандарми втретє схопили М.Гаврилка, після місячного арешту випустили під нагляд поліції і заборонили поновлення в училищі [85].

Тоді М.Гаврилко переїхав до Львова і тут теж продовжив свою громадську діяльність. За підтримки Наукового товариства ім. Шевченка М.Гаврилка зарахували до Краківської академії мистецтв, де він опановував мистецтво скульптури. Стажувався також у французького скульптора А.Бурделя в Парижі. Не маючи постійного місця проживання він на запрошення Н.Кобринської переїжджає до Болехова, де проживав і працював упродовж 1907-1912 рр. На ці роки припадає злет творчої праці М.Гаврилка. Він виліпив і встановив пам'ятники Тарасу Шевченкові у гуцульському місті Косів та буковинському м. Кіцмань. Також розробив проект пам'ятника українському поетові у Києві. (ДОДАТОК Й) Але російська влада не могла дозволити встановлення скульптури Кобзаря у колишній княжій столиці. Тому макет цього пам'ятника певний час зберігався у Болехові і у 1920-х роках його викупив місцевий суддя українець Григорій Лучаковський [47].

Творив скульптурні зображення І.Франка, М.Шашкевича, інших відомих діячів. У Болехові виготовив для благодійної реалізації близько ста бюстів і зображень Т.Шевченка. Кошти від продажу цієї продукції йшли на підтримку українських просвітницьких і громадських організацій.

Наприкінці XIX – на початку XX ст.. завдяки діяльності місцевих інтелігентів поширюється просвітянський рух. Він мав на меті долучити українське доросле населення до читання книг, навчання грамоти, кращої організації вільного часу. Серед лідерів болехівської «Просвіти» були священики Т.Горникевич-старший, М.Дерлиця, Т.Ярема, вчителі М.Пачовський, О.Дучимінська, юристи О.Левицький та Л.Ганкевич. Повернення до Болехова Н.Кобринської сприяло новому етапу відвідування міста представниками української інтелігенції – письменниками

О.Кобилянською, Д.Лукановичем. Кілька років працював у Болехові і художник та скульптор М.Гаврилко. Всі вони мали вплив на громадське життя міста та околиць, поширення культурного та освітнього процесу серед українців.

РОЗДІЛ 3.

БОЛЕХІВСЬКИЙ КРАЙ В УМОВАХ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА ЗУНР

Перша світова війна для українського народу виявилася величезним випробуванням. Дві частини української нації були поділені державними кордонами Російської і Австро-Угорської імперій. Ці країни опинилися у ворожих одна проти одної військових таборів. Росія разом із Францією та Великою Британією входила до воєнного блоку Антанта. Австро-Угорщина разом із Німеччиною та Італією складала Троїстий союз. На початку війни виявилось, що Італія не захотіла воювати, тому до Німеччини та Австро-Угорщини приєдналися ще Туреччина і Болгарія. Так австрійські українці опинилися в складі Четвертного союзу, проти якого воювали держави Антанти та їх союзники.

Підготовка до війни велася і українськими діячами. Активно готували до військових випробувань своїх членів українські спортивні товариства «Сокіл», «Січ», дитяча організація «Пласт». У 1913 р. у Львові К.Трильовський заснував військову формацію «Українські січові стрільці». Подібне товариство «Січові стрільці» утворили молоді активісти на чолі з Володимиром Старосольським. Невдовзі вони об'єдналися до товариства Український Січовий Союз, яке займалося підготовкою охочих до військової справи. Звістки про те, що влада не забороняє подібний воєнний вишкіл дала можливість багатьом українським юнакам отримати основи воєнної підготовки. Вони займалися спортивними вправами, прийомами із рушницями, стройовими заняттями [42, с.25].

28 червня 1914 р. у Львові українські товариства провели велике спортивне зібрання, яке називали Крайовим здвигом. Воно приурочувалося до відзначення 100-років від народження Т.Шевченка. На нього з'їхалися десятки тисяч учасників з усієї Галичини, де показували свої спортивні і військові вміння. Так українська молодь проявляла свою готовність до боротьби за національне відродження. Саме в той день у м. Сараєво було убито наслідника

австрійського престолу Фердинанда і це вбивство стало приводом до проголошення Австрією війни.

На початку війни 1 серпня 1914 р. українські політичні партії утворили Головну Українську Раду (ГУР), орган, який заявив про підтримку австрійського уряду у війні проти Росії. На заклик ГУР ставати до опору російській армії відгукнулося багато свідомих людей, які розуміли загрозу з боку російської сторони українському національному життю. Австрійська влада дозволила формувати добровільний військовий підрозділ, де могли служити тільки українці. Тому за підтримки ГУР у Львові була утворена Боева управа, що закликала формувати Легіон Українських січових стрільців. До складу цієї частини зголосилося вступити понад 28 тисяч охочих [42, с.26].

Наляканий таким розмахом українців австрійський уряд і місцева польська адміністрація всіляко опиралися творенню українського війська. Замість кількох десятків тисяч вони дали згоду на утворення Легіону УСС чисельністю в дві з половиною тисячі чоловік. Але навіть така мала кількість вояків стала невдовзі основою для формування української армії. Через чотири роки, коли Австро-Угорщина програла війну, саме січові стрільці і українські вояки австрійської армії склали основу військової сили проголошеної у листопаді 1918 р. Західно-Української Народної Республіки. Вони вступили до складу Української Галицької Армії, котра боролася із поляками за свою державу, а з липня 1919 р. перейшла р. Збруч і продовжила військову боротьбу за Українську Народну Республіку на території Наддніпрянської України.

На Болехівщині теж поширювалася діяльність спортивних товариств серед молоді, цією справою опікувався адвокат з Долини О.Левицький. У перші тижні війни він оголосив збір добровольців до січових стрільців і невдовзі в Долині зібралося кілька сотень охочих. Відібравши 250 підготовлених юнаків, О.Левицький разом із ними поїхав до м. Стрий [79, с.389]. На той час Стрий був одним із центрів формування Легіону. Там зібралося понад 10 тисяч бажаючих, але налякані австрійські чиновники відправляли багатьох додому, щоб мобілізувати їх до австрійського війська як звичайних солдатів. О.Левицькому і

частині представників Долинщини і Болехівщини вдалося потрапити до складу Легіону, і вони готувалися до воєнних дій.

Постать О.Левицького цікава тим, що він був успішним адвокатом, відомим громадським діячем, і став досить добрим військовим. Спочатку він воював простим стрільцем, потім отримав старшинське звання і став командиром чети, а у 1915 р. його призначили командиром 7-ї сотні УСС. Стрільці шанували і підтримували свого начальника, він був строгим, але справедливим, воював поруч із своїми підлеглими. Брав участь у багатьох відомих боях УСС: на карпатських перевалах, в обороні г. Маківка, у боях біля Болехова. У 1916 р. його призначили командиром Гуцульської сотні УСС і разом із своїми стрільцями воював на Буковині. У березні 1917 р. О.Левицький загинув [79, с.389].

Долучився до творення стрілецького Легіону і скульптор М.Гаврилко. Переїхавши із Болехова до Львова, він брав активну участь у студентських організаціях та стрілецьких товариствах Галичини. На початку війни його призначають членом стрілецької мобілізаційної комісії у Львові. Але козацька натура М.Гаврилка спонукала його самого записатися до стрілецького війська. Він вступив до Легіону УСС. Також брав участь у роботі українських громадських груп з солдатами-українцями у таборах для російських полонених. Тут він роз'яснював землякам-наддніпрянцям, за що виступають галицькі політики, за що воює Легіон УСС. У 1916 р. разом із групою стрілецьких старшин організовував на Волині українські школи для місцевих дітей. За час перебування у Легіоні УСС скульптор продовжував творчо працювати у графіці і скульптурі. У цей час він виготовив чимало медальйонів із патріотичними зображеннями і символікою князя Святослава [85]. З найбільш значних праць цього часу називають бюст сотника УСС Василя Дідушка, збереглася фотографія, на якій митець ліпить образ із сидячого на відпочинку старшини (ДОДАТОК К)

Із болехівської землі пішли до УСС немало добровольців. Із книги «Герої стрілецького чину» відомо про таких вояків. Федір Васильків із Болехова

воював у 2-й сотні 1 полку УСС. Два брати – Глинські Дмитро і Михайло, служили у стрілецькому війську, згодом в УГА. Загинули у війні з поляками у 1918-1919 роках. Стрілець Дмитро Замішка воював проти румунів, загинув на території Угорщини. Тимофій Ільчишин був призваний до австрійського війська, потім пішов захищати ЗУНР у складі УГА. Побував на Наддніпрянщині, де воював у 1-му Галицькому корпусі УГА. Загинув у бою біля с. Гнівань на Вінничині. Ще із Болехова у складі січових стрільців воювали стрільці Василь Когут, Йосип Рудницький, Василь Сопель, Борис Стефанчук. Стрілець Антін Тимків був поранений у бою біля р. Збруч [75, с.90].

Старшинами у стрілецькому війську служили уроженці Болехова Антон Рудницький і Роман Стельмахів. А.Рудницький перед війною закінчив університет, здобув вищу юридичну освіту, Брав участь у встановленні української влади під час ЗУНР. Служив в УГА у званні четара. За дорученням уряду ЗУНР як військовий кур'єр був відправлений із завданням до Чехословаччини. Там у 1922 р. помер у військовому шпиталі Праги. Р.Стельмахів пере війною навчався в Львівській політехніці. Отримав освіту агронома, воював під час Першої світової війни та в УГА. Після війни працював інженером-агронома на Болехівщині, помер у 1933 р. і похований на болехівському волоському кладовищі [75, с.90].

Відомо також про вояків УСС та УГА з інших сіл Болехівщини. Михайло Мушак із с. Козаківка воював у Стрийській бригаді УГА, опинився за Збручем, де помер від тифу у так званому «чотирикутнику смерті» у Вінниці. Іван Стельмах із с. Поляниця отримав важкі поранення, довго лікувався у різних шпиталях, помер у військовому госпіталі у 1924 р. на території Чехословаччини. Онуфрій Ярош із с. Тисів служив в УГА, пораненим потрапив до польського полону і помер у польському таборі для полонених біля м. Берестя [75, с.90].

Багато вихідців с. Витвиця брали участь у Першій світовій війні та національно-визвольних змаганнях і загинули чи були поранені під час боїв. Серед них Іван Витвицький, Михайло Витвицький, Степан Витвицький,

Михайло Волковецький, Стапан Гошовський, Кость Ільків, Михайло Ільницький, Йосип Красівський, Василь Криховецький, Михайло Сабан, Михайло Селешко, Андрій Тишковський, Михайло Турянський, Микола Янковський [75, с.81-82].

У с. Гошів до стрільців вступили Василь Креховецький, Михайло Мельникович, Петро Мельникович, Степан Процак, Володимир Стасевич. В українській армії служили такі мешканці села як стрілець Микола Бунчак, старшина Іван Головка, старшина Іван Кальмук.

Із с. Гузіїв воювали у стрільцях Михайло Корпан та Михайло Стефанський, який був поранений на г. Маківка, потрапив до російського полону. Уродженець села Василь Хромяк в УГА став старшиною УГА, командував підрозділом 9-ї бригади у протистоянні з поляками поблизу с. Угнів на Львівщині. Пізніше разом із військом відступив на територію Української Народної Республіки, воював із більшовиками та денікінцями. Восени 1919 р. захворів на тиф і помер у шпиталі с. Нова Ушиця на Хмельниччині [75, с.90].

Родом із Гузіїва був і син згадуваного в третьому розділі священика і громадського діяча Т.Горникевича Теофіл Горникевич-молодший (1891-1969). Він за прикладом батька теж прийняв духовний сан, пішов до УГА капеланом (військовим священиком). (ДОДАТОК І) Перебував у 1918-1919 рр. у Бережанах, де опікувався місцевим шпиталем, пораненими українськими вояками. Мав сміливість після відступу українського війська залишитися у місті для надання духовної підтримки українським пораненим. Польські шовіністи за зовнішній вигляд – ходив у солдатській шинелі і шапці з тризубом хотіли розправитися з Т.Горникевичем. Місцевий польський комендант, не бажаючи йому злої долі, переконав виїхати з міста, що і врятувало священику життя [77]. Про ці складні епізоди власного чину написав короткі спогади, частина яких подана у (ДОДАТКУ І) .

У січових стрільцях перебували також уродженці с. Кальна Андрій Борис, який брав участь і був поранений у бою під Болеховим у травні 1916 р., Гринь

Борис, Іван Борис, ранений в боях за гору Маківку, 15-річний Степан Сабан, який загинув у юному віці [75, с.82]. Із с. Слобода Болахівська відомо про двох січових стрільців, котрі загинули у боях з російськими військами у 1916 р. Це Микита Брецько та Петро Квецко. [75, с.85].

Більше двох десятків стрільців були родом із с. Тростянець. Серед них Микола Гаврилишин, Олекса Гнатків, Михайло Головчин, Семен Гошовський, Микола Зовбень, Григорій Кобльовський, Микола Кобльовський, Василь Коваль, Петро Копчак, Андрій Кренцюк, Степан Марховняк, Микола Ржим, Григорій Стефанишин, Іван Стефанишин, Василь Танасів, Михайло Чміль, Василь Юрків. Петро Юрків. Двоє уродженців села були старшинами УГА – Дмитро Будник та Й.Стефанишин, після війни обоє здобули вищу освіту. Д.Будник навчався в Чехословаччині, отримав диплом ветеринарного лікаря, повернувся додому, але польська влада забороняла йому працювати за фахом. Змушений був переїхати вглиб Польщі, де подібних обмежень українському спеціалісту не робили. Подібна ситуація і Й.Стефанишина. Він навчався у Віденському та Краківському університетах, але після їх закінчення повітове староство не давало дозволу на роботу вдома. Теж змушений був переїхати до Польщі, де працював до 1945 р. Тоді був арештований більшовицькими органами, засуджений на 10 років сталінських таборів. Після звільнення не захотів залишатися в Радянському Союзі, а переїхав знову до Польщі [75, с.87].

Багато вояків українських частин дали села Тяпче та Церківна. В УСС служили стрільці Микола Владика, Степан Владика, Кость Диндик, Михайло Долішній, Микола Дубляник, Марко Корпан, Степан Ломиш, Василь Сенюк, Яків Солюк, Лука Щеглюк, Олекса Щеглюк. Серед стрільців була і дівчина-стрілець із Тяпче Ганна Стефанишина. Також із села до Легіону записалося двоє вчителів Іван Буряк та Петро Дучимінський. Останній був ще й директором народної школи, чоловіком згадуваної вище учительки і письменниці Ольги Решетилівич-Дучимінської. Він отримав важке поранення, був перевезений до шпиталю у Прагу, де помер [75, с.88].

Учасником відомого бою українського студентського куреню на станції Крути 29 січня 1918 р. став уродженець с. Тяпче Микола Корпан (1897-1918). Він закінчив Бучацьку гімназію, вступив до складу Легіону УСС і воював на російському фронті. Потрапив до російського полону, під час революційних подій 1917 р. опинився у Києві. Записався на навчання до створеного Українською Центральною Радою Київського народного університету. Коли більшовицькі війська під Командуванням Муравйова наступали на Київ, М.Корпан у складі студентського куреня військ УНР відправився на зустріч ворогові. У бою біля Крут він загинув [75, с.88].

Понад півтора десятка молодих хлопців пішли до УСС із с. Церківна. Серед них стрільці Ярослав Бабій, Олександр Галишин, Григорій Грицило, Степан Гук, Юрій Гук, Григорій Курило, Іван Курило, Микола лесів, Микола Музика, Юрій Музика, Олексій Прокопів, Іван Стасів, Олексій Штурмак, Григорій Щадей, Дмитро Щадей, Іван Яремко, Михайло Яремко, Юрій Яремко[75, с.88]. Чимало з названих молодих людей полягло на фронтах Першої Світової війни, частина стала каліками, деяким вдалося дожити до здобуття Україною незалежності і їхні відомості лягли в основу складання списків учасників стрілецького руху істориками і краєзнавцями на початку 1990-х років.

Весною в районі Болехова відбулися важкі бої за участю сотень УСС. Після короткого захоплення росіянами 4 травня Маківки, через день вони змушені були її покинути. В цей час німецько-австрійські війська завдали важкої поразки російській армії біля м. Горлиця над Дунайцем, розгромили їх під м. Тарнов, і вийшли на лінію р. Сян.

Під впливом цих перемог, що загрожували оточенням російського карпатського фронту, російська армія кинулася відступати до Стрия. Війська німецького генерала Гофмана переслідували ворога.

Росіяни зуміли зупинити загои австро-німецьких військ під Стриєм і Болеховом і ціною великих втрат намагалися змусити їх відступити знову у Карпати. З кінця травня біля цих міст та навколишніх сіл вони проводили

відчайдушні й сильні контрнаступи, при цьому австро-німецький фронт захитався. Загрозливе становище австрійській 130 піхотній бригаді у районі Болехова та с. Гузіїва змусило австрійське командування кинути на передову тогочасних УСС, яким дали відпочинок після боїв у Карпатах. 28 травня 1915 р. 1-й курінь УСС з-під села Лісовичі зайняв позиції на західному кінці спаленого села. Наступного дня росіяни ударили по австрійцях і стрільцях, провалили частину лінії і змусили австрійських солдат втекти до державного лісу, що оточував Болехів [4].

Також росіяни атакували з всіх боків курінь УСС. Оточені ворогом стрільці кинулися на пролом і частині вдалося пробитись крізь ворожу лінію. При цьому підрозділ зазнав значних втрат, , багато потрапило у полон, чимало згинulo, багато отримали поранення. На допомогу стрільцям був висланий 2-й курінь УСС, зайняв оборону над р. Свіча біля Гузіїва. Але оборонятися там було складно, болотиста місцевість не давала можливості вирити глибоку окопи. Через це вогонь ворожої артилерії та скорострілів завдав чимало втрат ще перед боєм. Потім росіяни змогли захопити вигідні для позиції над Свічею [4].

31 травня бойова лінія між двома противниками зупинилася на окраїнах Болехова. Росіяни наступали, в австрійському тилу виникла паніка: всі вищі команди, обози й артилерія покинули Болехів і почали втікати в Карпати. Ворожа артилерія обстрілювала Болехів і всі дороги на південь від нього. Але росіянам не вдалося сходу захопити місто, стрільці зупинили їх атаку на залізничному шляху. Геройськи вели себе стрільці сотень Дмитра Вітовського та Осипа Букшованого. Під час бою до вояків куреня приєдналася ще сотня новобранців під командою четара Івана Цяпки. Наступного дня ця нова сотня була скерована в бій до с. Гошів, на допомогу угорській частині. В ході боїв сотня втратила половину людей, але трималась завзято. Завдяки стійкості стрільців, росіянам так і не вдалося захопити Болехів. Це врятувало становище розбитої австрійської дивізії [4]. (ДОДАТОК М)

Того ж дня німецькі війська вдарили на Стрий, здобули його, після чого російський фронт покотився назад. Під час боїв УСС понесли значні втрати: 15 вбито, 50 поранено, 150 полонених. Серед тих, хто потрапив до полону, були сотник Осип Букшований, чотар А.Артимович, хорунжа Олена Степанів (Степанівна). Але більшість стрільців зуміли втримати позиції і вижити. Тоді четар І. Цяпка став улюбленцем стрільців за веселу вдачу, спокій, розсудливість, гумор. На його честь стрілецькі митці пізніше присвятили пісню «Бо війна війною» [4].

У числі відважних був і стрілець Григорій Трух командир стрілецької розвідки. Під час бою він за Болехів він був поранений, потрапив у полон. Одужавши, він зумів втекти з неволі, через Кавказ і Туреччину перебратися назад на батьківщину і знову вступити до стрільців. У стрілецькому колективі проявився його талант до красномовства та написання віршів. Саме йому належать слова пісні «Ой у лузі червона калина похилилася...», що стали маршовою піснею січових стрільців, а пізніше ще одним національним гімном, які співають українці і нині. У 1920-х роках. Г.Трух закінчив навчання у семінарії і став греко-католицьким священиком, який працював на теренах Долинщини і Стрийщини [84]. (ДОДАТОК Л)

Участь у боях під Болеховом взяв і М.Гаврилко. на той час він у ранзі чотаря прибув на Болехівщину у складі 1-го куреня, перебував у сотні В.Дідушка. Після болехівських подій брав участь у сутичках стрільців із росіянами поблизу села Вікторів та м. Галич. Воював також в районі р. Золота Липа, потім на Стрипі і під Настасовом. У 1919 р. він через події у Наддніпрянщині переїхав у Східну Україну, воював у складі армії УНР за незалежність України У 1920 р. він був схоплений більшовицькими каральними органами і у 1921 р. загинув. Обставини його смерті досі не з'ясовані [47].

Звільнення Болехівської землі від російських військ дорого обійшлося місцевому населенню. Уперті бої привели до величезних збитків селянських господарств, зруйнування жител мешканців міста та сіл. Під ударами артилерії багато болехівських підприємств, майстерень, магазинів були зруйновані, побут

городян порушений. Руйнівними були і постійні реквізиції худоби, продовольства, майна місцевих мешканців. При цьому грабежами займалися як російські, так і австрійські вояки. Важкі умови для українського цивільного населення описала у своїх творах Н.Кобринська. У таких новелах як «Каліка», «Кінь», «Свічка горить», вона розкрила страшне горе окремої людини і всього народу в цілому. Писала також про трагічність ситуації для молодих українців, котрі в російських і австрійських шинелях воювали і убивали один одного [45].

Повернення австрійської влади не принесло полегшення. Діяв військовий стан, діяльність громадських товариств була заборонена. Знову відновилися арешти та пошуки прихильників російської сторони. Багато місцевих шовіністично налаштованих поляків звинувачували у всіх бідах українців, приписуючи їм співпрацю із російською армією та адміністрацією. Писалися наклепи, доноси, через які українців відправляли вглиб Австрії до концтаборів. Сумнозвісним був табір Талергоф, де утримувалися десятки тисяч прихильників москвофілі. Серед них немало було патріотичних українців, що потрапили під арешт за надуманими звинуваченнями [57, с.204].

Подібна доля загрожувала і Н.Кобринській. Із звільненням Болехова від росіян її дім перетворився на місце зібрань українських міщан. Тут бували січові стрільці, тут місцеві жінки готували для них перев'язувальний матеріал для обробки ран. Така активність не сподобалася австрійському комендантові. Проти неї на основі анонімного доносу було сфабриковане звинувачення у тому, що вона ніби то є прихованим агентом російського військового штабу. Її арештували. А вищому керівництву була відправлена інформація про шпигунство Н.Кобринської. На щастя, ця кляуза потрапила до рук старшини українця і він непомітно вилучив та знищив цей брехливий текст. А відомий самбірський адвокат і літератор А.Чайковський зумів домогтися звільнення письменниці. Так українські діячі врятували діячці свободу та життя. Про цей випадок написав добре знайомий з Н.Кобринською по перебуванню у Болехові письменник Д.Лукіянович [13].

Серед відомих пізніше українських громадських діячів, котрі під час Першої світової війни і постання ЗУНР відіграли помітну роль, були такі постаті з Болахівщини як Петро Зволинський із Болехова та Василь Бачинський-Лешкович із Рахині.

Згадуваний у попередньому розділі юрист П.Зволинський був мобілізований до австрійського війська і служив старшиною у піхотному полку. Коли утворилася ЗУНР, він вступив на службу до Галицької армії, був сотником українських військ у м. Коломия там він допомагав готувати новобранців, мобілізованих до УГА, навчаючи їх військовій справі. Також під його командою були підготовлені і вислані на Закарпаття воєнні команди у січні 1919 р. Там вони допомагали місцевим українцям встановити українську владу у м. Ясіня і проголосити українську Гуцульську республіку. Сам П.Зволинський отримав чин сотника, після поразки визвольних змагань певний час перебував у таборі для інтернованих, а потім повернувся до Болехова, де продовжив свою юридичну і громадську роботу [79, с.79].

Журналіст, редактор, письменник В.Бачинський-Лешкович (1894-1956) народився у родині священика. Навчався у Перемишльській гімназії, згодом закінчив Львівський університет, юридичний факультет. Мобілізований до австрійського війська, воював на російському і італійському фронтах. Був нагороджений кількома військовими відзнаками. У листопаді 1918 р. з труднощами повернувся додому з Італії і одразу вступив до складу УГА. Був призначений командувати куренем у 2-й Львівській бригаді. Брав участь у багатьох боях із поляками. Його курінь вдало наступав під час Чортківської наступальної операції у червні 1919 р. і зайняв м. Бережани. За свою службу В.Бачинський-Лешкович був удостоєний звання сотника. Разом із урядом та УГА відступив перед переважаючими польськими силами за Збруч. Брав участь у наступі об'єднаної армії УНР та УГА на Київ у серпні 1919 р. згодом пережив пошесть тифу [78, с.103].

Після війни, закінчивши навчання, працював у Тернополі у відомого українського адвоката і громадського діяча С.Барана. Був одним із членів

громадського об'єднання «Подільське братство», при якому видавав газету «Подільський голос». Належав до Українського народно-демократичного об'єднання, брав участь у політичній діяльності місцевих організацій. Із 1926 р. переїхав до Львова, працював у видавництві відомого українського видавця Іван Тиктора, що займалося друком української літератури і часописів. Одночасно писав статті та поезії до різних українських видань, був редактором таки газет як «Народна освіта», «Новий час». Він один із перших уклав список українських газет і журналів, що виходили під час існування ЗУНР. Писав і друкував спогади про УГА, книги про командуючого УГА генерала М.Тарнавського та відомого галицького політика і громадського діяча Є.Олесницького [79, с.103].

У часи ЗУНР Болехів підпорядковувався Долинському повітовому комісаріатові, де керував відомий діяч Северин Данилови. Він переїхав до Долини у 1917 р. на запрошення долинської громади, працював адвокатом і неодноразово відвідував місто. Головою повітової ради ради М.Пачовського. Він разом із С.Даниловичем були членами Української Національної Ради – парламенту ЗУНР, брали участь у її засіданнях під час перебування в Станіславі [9, с.520]. І хоч українській державі не судилося втриматися, короткий час її існування дав людям надію на краще життя .

Період війни і творення ЗУНР на Болехівщині виявився важким через численні бої і втрати, яке несло цивільне населення. Ні російська, ні австрійська влада не зважала на українців, часто звинувачуючи їх у підтримці противника і чинячи свавільства. Під час війни десятки болехівців стали січовими стрільцями, брали участь у воєнних подіях. Після 1918 р. вони та інші новобранці доєдналися до Української Галицької Армії, боронили свою державність від поляків, а пізніше – більшовиків і денікінців на Великій Україні.

РОЗДІЛ 4.

ГРОМАДСЬКИЙ ТА КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ РОЗВИТОК КРАЮ У 1920-х-1940-х РОКАХ

Військове захоплення української частини Галичини и польською армією підтвердили країни Антанти і передали Польщі право керувати цими землями. У 1921 р. було утворене Станіславівське воєводство і болехівська округа увійшла до складу цього адміністративного утворення. Болехівські землі tworили окремий судовий округ, але входили як і за Австрії до складу повіту з центром у Долині.

Уряд польської держави ставив за мету здійснити на окупованих землях асиміляцію українського населення, перетворити його на частину польського народу. Саму територію Галичини офіційно назвали Східна Польща. Тут запроваджувалися польські закони, польська мова, відношення до українців було ворожим. Польські чиновники розуміли, що громадські і культурні товариства українців, які успішно діяли за австрійського режиму, будуть на заваді їхнім планам колонізації.

Була заборонена діяльність центрального органу «Просвіти» та її філій з вимогою перереєстрації діяльності усіх товариств. Це була заборона на освіту та просвітницьку місію і майже усі читальні по селах, та філії «Просвіти» у повітових центрах перестали функціонувати. Сама перереєстрація була довгою, польська влада чинила всілякі перешкоди, тому на початку 1920-х років просвітянський рух занепав по всіх галицьких повітах [53, с.56].

Із 1920 р. робота сільських читалень починає потроху оживати. Цьому сприяли місцеві українські правники, котрі допомагали селянським активістам перереєстровувати статuti у повітових старостах. Із 43 читалень Долинського повіту були відновлені 12, з них на Болехівщині у с. Рахиня, Тростянець, Белеїв. У с. Рахиня завершили будівництво нового деревинного будинку із великим залом, урочисто відкрили за участю багатьох селян та гостей. Керував читальнею місцевий парох Михайло Лада [43, с.79-80]. Наступного року

поновила діяльність читальня «Просвіти» у с. Слобода Болахівська. Там до читальні вписалося 32 члени, ухвалили рішення встановити річні внески членів у сумі 500 марок. Був проведений шевченківський вечір, відновлено крамницю. Головою читальні був священик Степан Мандрик [4, с.80].

Якщо на початку 1920-х років найбільш активними у відновленні діяльності просвітянських осередків були представники греко-католицької церкви, то уже із середини і другої половини 1920-х провід над діяльністю читалень та інших товариств переходить до представників світської інтелігенції. Серед них у Долинському повіті виділялися правники Олександр Дереш, Роман Курбас, Володимир Горбовий. Вони опікувалися роботою різних українських товариств, надавали допомогу своїм болахівським колегам, неодноразового відвідували місто і його сільські околиці.

Незважаючи на перепони польської адміністрації, просвітницький рух відновився і розвивався. Це проявилось у збільшенні кількості читалень, відновленні діяльності філії «Просвіти» у Долині, підтримці місцевих просвітян з боку центрального керівництва товариства.

У 1923 р. ожила діяльність окружної філії «Просвіти» у Болахові. Її очолив адвокат Гедимин Лисинецький (1873-1962). Це правник переїхав до міста із Буковини. Там ще за австрійських часів він працював суддею, мав значний авторитет серед місцевого українського населення. Спочатку був звичайним суддею, згодом начальником повітового суду у м. Вашківці. Пізніше його перевели до окружного суду у Чернівці і там він отримав високий титул судового радника. Окрім юридичної професії вів також громадську роботу, опікуючись українськими культурними товариствами. Долучився до проголошення української влади у Чернівцях у листопаді 1918 р. Був у складі тих діячів, хто скликав народне віче Буковини, на якому проголошувалося встановлення української влади. Разом з Мироном Кордубою, отримавши в підпорядкування загін з 5 українських стрільців перебрав владу над дирекцією головної пошти в Чернівцях, призначив комісаром пошти українця. Став

представником від Буковини в Українській Національній Раді ЗУНР [8, с.827-828].

Внаслідок окупації Буковини румунами змушений був переїхати до Галичини і вийти на пенсію. За польської влади йому пропонували суддівську посаду при умові, що він відмовиться від православ'я і перейде у римо-католицьку віру. Але Г.Лисинецький відкинув таку пропозицію. Тоді польські судові органи відмінили право отримувати суддівську пенсію. Правник перейшов в адвокатуру, і відкрив свою адвокатську контору у Болехові [8, с.843].

Надавав разом із колегою адвокатом П. Зволинським, правову допомогу у всіх справах, пов'язаних з виборами до громадських рад на Болехівщині. Окрім професійної роботи він брав участь у громадському житті міста та округи і невдовзі згуртував роботу болехівських читалень. Від початку 1920-х був головою філії «Просвіта» в Болехові, керував нею до 1939 р. Водив до складу правління Долинського повітового товариства опіки над військовими могилами. Як адвокат захищав у судах арештованих українських активістів, не раз і сам зазнав репресій. Після забороненого польською владою святкування українцями у Львові 10-ї річниці проголошення ЗУНР польська поліція у листопаді 1928 р. провела у його домі обшук. У розпал терору польської окупаційної влади під час пацифікації у жовтні 1930 р. його арештували у Болехові. У 1920-30-х матеріально підтримував побудову пам'ятника І. Франку у Львові. Надавав особисті кошти на діяльність товариства «Рідна школа», «Просвіта», Товариства українських інвалідів, Товариства письменників і журналістів ім. І. Франка та ін. громадських організацій [8, с.843].

До складу правління Болехівської філії «Просвіти» входили крім голови його заступник – адвокат П.Зволинський, бібліотекар – повітовий суддя Кирило Чекалюк, касир – священник із Волоського Села Володимир Сухий, секретар – податковий урядник Юліан Русин а також Петро Мельникович від місцевого сільзаводу, вчителька із Таняви Амалія Никифорок.

У міжвоєнний період П.Зволинський став одним із найбільш активних громадських діячів Болехівщини. Його професійна діяльність правника змушувала захищати у повітовому суді не тільки майнові права українських селян і міщан, але й представляти їх інтереси у справі ведення культурницької і просвітницької роботи. І в таких випадках український адвокат рішуче відстоював інтереси своїх колег по просвітянському рухові

У середині 1920-х років до складу філії «Просвіти» входили 28 громад і 436 членів. Залишалася проблема із використанням під читальні приміщень. Тільки у трьох населених пунктах просвітяни мали окремі пристосовані для цього будинки: у самому Болехові (Руському), у селах Лисовичі та Витвиця. У 8 селах приміщення винаймали: це такі пункти як Гошів, Бряза, Слобада Болехівська, Лужки, Гериня, Нинів Долішній, Церківна і Волоське Село. У розпорядженні членів просвіти були 423 примірники книг, 11 підписаних газетних видань. Користувалися читальнями майже сімсот членів. Силами аматорських гуртків були поставлені 4 вистави, 2 концерти, проведені 2 вечірки та 15 лекцій. З великим піднесенням проводилися шевченківські та шашкевичеві заходи, на які збиралися крім просвітяни жителі населених пунктів [54, с.97].

Якщо прослідувати розвиток просвітянського руху у 1930-х роках, то він мав своє продовження. У Болехові постійні члени складали 62 особи, у їхньому доступі були 235 книг. Збиралися в парафіяльному будинку, де проводилися засідання правління, вечори, інші заходи. У Волоському Селі (воно увійшло до складу міста на початку 1930-х рр.) завдяки старанням священика В.Сухого була створена досить велика бібліотека із 555 книг. Вони зберігалися у колишньому будинку Н.Кобринської, що отримав після її смерті назву Дім захисту ім. Н.Кобринської. У с. Довжка до читальні вписалися 127 селян, для зустрічей використовували наймані приміщення. У Болехівській філії постійно проводилися різні семінари, зокрема для бібліотекарів. Суддя К.Чекалюк вів лекції про значення книжки як матеріального предмету, про вміння та способи

бібліотечного господарювання, про сортування книг за галузями і рубриками[54, с.97]

Болехівські просвітяни підтримували тісні стосунки із своїми колегами із Долини. Спільно проводили збір коштів на підтримку свого товариства в рамках акції «Дар Просвіти». У складі часи економічної кризи 1931-1932 р. збирали пожертви на підтримку потребуючих. До Болехова із публічними виступами приїжджали керівники просвітян правники О.Дереш, І.Луців, священник М.Бойдуник, лікар Коцюба [54, с.110].

Як писав дослідник історії Болехова Р.Скворій, болехівська «Просвіта» зробила багато корисного для пробудження українських мас. Завдяки наполегливому старанню її членів піднялася нова хвиля національного відродження, яка йшла в контексті опіки соціальних, побутових, етично-моральних аспектів життя українців. Формами такої праці були суміжні громадські гуртки, організації чи товариства господарського, освітнього, культурницького спрямування. У селах поширювалися впливи «Сільського Господаря», «Народної торгівлі», кружків «Рідна школа», гуртків «Руської бесіди», спортивних товариств «Сокіл», «Пласт».

Наприкінці 1930-х років «Просвіта» мала нову генерацію активістів молодшого покоління. Серед них референт товариства Володимир Клюк, керівник хору та диригент Ярослав Влох, освітянин Володимир Сайко. Вони стали опорою старших діячів освіти священника В.Сухого, правника П.Зволинського, братів Назара та Петра Галецьких.

Освітнє життя було під впливом політики полонізації. Її офіційна влада здійснювала через запровадження однозначного вживання польської мови в усіх типах навчальних закладів, у тому числі й початковій народній школі. У Болехові діяла державна семикласна школа. З спогадів одного із її учнів, пізніше учасника лівого політичного руху Мирона Костіва, директором цієї школи був українець Еміль Париль, у школі працювали декілька українських вчителів, але основний вчительський персонал був польським. З першого класу вивчалася польська мова, якої вели майже усі предмети. Із другого класу

дозволялося вивчення української, із третього класу – німецької. Але ідеологічна спрямованість виховного і навчального процесів формувалася в лояльності до існуючої польської держави, її історичних і національних устоїв, відсовуючи на другий-третій план культуру українців, євреїв чи німців [54, с.112].

Польсько-мовними в Болехові були дві промислові та лісова школи. У них готувалися кадри для місцевих промислових підприємств, забезпечення розвитку лісової і деревообробної промисловості.

Українці намагалися протистояти такій повзучій полонізації через популяризацію серед дітей принципів виховання на національній основі. У товариствах «Сокіл», «Пласт», після його заборони – «Луг», учасники здобували навички фізичного розвитку і патріотичного гарту.

У 1920-х роках Долинщина і Болехівщина стали полем діяльності підпільних груп Української військової організації (УВО). Відомо, що ця таємна організація була створена Євгеном Коновальцем у Празі у 1920 р., до неї входили багато колишніх старшин і вояків УГА, що не хотіли миритися із польською окупацією Галичини. Одним із перших повітових керівників УВО на Долинщині став місцевий уродженець В.Горбовий. Під його керівництвом були кілька бойових груп, що збирали зброю, проводили агітацію серед надійних людей, здійснювали напади на польських чиновників, , акції диверсійного плану. Члени УВО вели саботажну акцію щодо зриву намірів поляків провести у 1921 р. перепис населення, у 1922 р. – проти виборів до польського сейму і місцевих органів влади.

Саме на території Долинщини бойовиками УВО було проведено перші акції по вилученню грошей із польських державних установ і приватних компаній. Їх називали «ексами», під якими розумілися напади на працівників польських державних установ з метою вилучення грошей на потреби УВО і українських організацій. Очолював повітову бойову референтуру Володимир Мацевич, а дії його спільників поширювалися на всю Долинщину [39, с.120-121].

У 1925-1927 рр. в Долинському повіті діяла «Летюча бригада» УВО під керівництвом крайового провідника Юліана Головінського. Ними були проведені акції нападів на польських активістів, вилучення коштів з пошти та кас, які виплачували зарплати польським чиновникам і вчителям. У 1925 р. здійснено напад на болехівського службовця Т.Миронія, що віз зарплату польським вчителям. Коли поліція піймала десяток учасників, у 1926 р. було проведено великий судовий процес, що отримав назву «поштовці». Тоді на різні терміни ув'язнення засудили таких бойовиків як Р.Барановський, Я.Барановський, А.Дубаневич, А.Медвідь та ін. [4, с.122].

У 1926 р. кілька болехівських учасників УВО були задіяні у підготовці нападу на шкільного куратора Я.Собінського у Львові. Це було гучне убивство і через якийсь час поліція провела арешти, до її рук потрапив і Прокіп Матійців із с. Белеїв. Але він заперечував свою участь у цій акції, а польським прокурорам не вдалося доказати вину [39, с.123].

Окрему драматичну історію, пов'язану із цим убивством і жорстокими діями польської поліції та суду пережив уродженець Болехова, пізніше відомий громадський діяч Володимир Дармохвал. У середині 1920-х років він служив у польському війську і отримав короткочасну відпустку. Напередодні убивства польського чиновника він перебував у Львові і його зауважили поліцейські шпигуни. Коли пізніше поліція шукала причетних, то згадали про болехівця В.Дармохвала, що бачили його у Львові. Він був арештований, польський трибунал засудив його до смертної кари. Напередодні вироку В.Дармохвал переконав прокурора перевірити дати його перебування у відпустці і це врятувало йому життя. На момент убивства, вояк був уже в своїй частині. Його випадок показував, що для польської поліції не складало труднощів фальсифікувати справу, щоб притягнути до відповідальності українців [19, с.87]

Частина прихильників УВО була серед учасників українських спортивних товариств «Сокіл» та «Луг». Навколо них гуртувалися українські юнаки, готові теж до рішучої боротьби проти польської влади. У 1928 р. на базі цих товариств

були проведені польові військові вишколи. Їхні учасники невдовзі відновили саботажні та терористичні акції, що свідчило про поновлення діяльності УВО. За даними поліції, найбільш активними були члени цієї організації у містах Долина та Болехів, у таких селах як Мізунь Старий, Новоселиця, Креховичі, Раків, Надіїв, Лісовичі, Гошів, Витвиця. Під впливом ідей УВО перебували не тільки селяни, але й представники інтелігенції – лікарі, вчителі, правники, працівники лісового господарства [39, с.124].

При «Просвіті» була створена студентська секція, куди входили молоді люди з навколишніх сіл – студенти вищих шкіл. Вони часто бували у селах Долинського повіту, розповсюджували корисну для селян літературу і одночасно вели пропагандистську роботу серед молоді, готуючи прихильників українського націоналістичного руху. Із утворення у 1929 р. Організації українських націоналістів її програмні ідеї поширювалися серед студентів, а через них на місцеву сільську молодь. Серед керівників студентської секції «Просвіти», які належали до націоналістичної організації, були Ярослав Горбовий, Михайло Вірстюк, Михайло Паращій, Антон Стефанишин. Вони рішуче вели пропаганду ідей націоналізму і навіть увійшли у конфлікт із поміркованими керівниками долинської і болехівської філій «Просвіти» [54, с.110].

У 1930-х роках помітний вплив на просвітянські та інші організації Болехівщини мав український суддя Болехівського повітового суду Григорій Лучаковський (1892-1951). Уродженець Тлумаччини, закінчив гімназію у Перемишлі і Львівський університет. Студентом долучився до громадського життя, брав участь у студентських виступах у Львові за відкриття українського університету. Був співзасновником спортивного товариства «Україна», гравцем української футбольної команди у Львові. Під час Першої світової війни служив в артилерії у званні поручника, згодом інструктором кулеметної справи. Воював на російському, балканському та італійському фронтах, в одному з боїв захопив російський бойовий прапор. Потрапив у полон, але зумів утекти. Був нагороджений багатьма військовими відзнаками. Наприкінці війни зорганізував

українських солдатів на італійському фронті в окремий військовий ешелон і перевіз їх зі зброєю до Галичини. Брав участь у польсько-українській війні 1918-1919 р. Перехворів на тиф у «чотирикутнику смерті» [79, с.471].

Закінчив навчання в університеті і працював спочатку помічником адвоката, потім суддею повітового суду у Болехові. Тут він допомагав місцевим діячам проводити культурницьку роботу, опікувався спортивними організаціями «Сокіл» і «Луг». За відверту проукраїнську позицію його у перевели на службу до Польщі, наприкінці 1930-х призначили суддею окружного суду в Перемишлі. З початком Другої світової війни він короткий час був посадником (міським головою) Перемишля. В часи німецької окупації суддя Вищого суду в Кракові, очолив Об'єднання українських правників, допомагав утікачам від більшовицької влади. У 1943 р. вступив до дивізії «Галичина», служив офіцером розвідки, зумів вирватись із бродівського «котла». Продовжив службу в 1-й дивізії Української народної армії, потрапив у полон до американців, зумів утекти. Після війни працював у таборах для переселенців в Німеччині. Згодом виїхав до Австралії, де проживав біля м. Сідней [26].

На завершення 1930-х років діяльність української інтелігенції Болехова дозволила налагодити роботу усіх відомих громадських інституцій краю. Філія і читальні «Просвіти» отримали нове приміщення, яке подарувала їм родина місцевих українських підприємців Дармохвалів. Тут були підшивки основних українських газет «Діло», «Новий час», «Народна справа», господарський журнал «Сільський господар». Завдяки організації аматорського гуртка просвітяни ставили різні постановки і вистави, давали концерти для громади міста і сіл. Керував театральним гуртком парох Волоського Села В.Сухий. Про нього казали, що був ревним душпастирем, видатним церковним, громадсько-культурним діячем. Допомагав убогим і знедоленим, виховував у патріотичному дусі місцеву молодь. Тісно співпрацював із монахами Гошівського монастиря, мав добрі взаємини із його настоятелем о. Шипіткою. Польська влада всіляко переслідувала священика. Неодноразово арештовувала

за патріотичні проводи, і коли його звільняли з під варти, зустрічати виходило багато людей. До В.Сухого добре ставився митрополит А.Шептицький. Він хотів призначити священика парохом Болехова і навіть єпископом у Перемишль. Але на заваді цього стала вища польська адміністрація, котра через погрози і шантаж не допустила визнання незручного для них українського духівника [80, с.151].

Міською читальнею «Просвіти» керував міщанин Тарас Сімків. Він також очолював повітове товариство «Сільський Господар», до якого входило чимало селянських господарів. За прикладом німецьких колоністів вони вели свої господарства уже на новій науково-агрономічній основі, їхні статки були більшими, ніж у пересічних селян. Частину своїх коштів вони жертвували на громадські справи і розвиток українського культурного середовища.

Діяла в Болехові і дитяча захоронка (дитячий садок). Частину будинку і свого майна їй заповіла Н.Кобринська, інші колишні діячі Болехова. Багато для опіки над виховання маленьких українців робили родини священиків Тараса Яреми та Ікаловичів. Лікарські послуги вихованцям захорони безкоштовно надавав лікар Костянтин Ікалович. Він був відомим медиком, перед війною займав посаду особистого лікаря болгарського царя. Його повернення до Болехова сприяло розвитку медичних послуг для українського населення.

Переломною для Галичини і її громадсько-культурного життя стала окупація західноукраїнських земель більшовиками. Якщо польська влада чинила тиск, але все ж допускала можливість суспільної активності українців, то комуністичний режим одразу заборонив усі товариства та організації, без огляду на їх програми і напрямки діяльності. Почалися арешти і ініціаторами таких погромів були так звані місцеві люмпени. З їх подачі чекісти арештовували патріотичних українців, більшість з яких гинула у застінках або вивозилася у Сибір.

У Болехові був схоплений і замордований о. В.Сухий, незважаючи на його авторитет та підтримку простими людьми. Радянські каральні органи брали під арешт найбільш шанованих людей. Були замордовані референт

«Просвіти» Володимир Клюк, його донька Марія Клюк, освітянин Володимир Сайко, керівник читальні у Волоському Селі Дмитро Глинський, Назар Петеш, брати Гілецькі [79, с.98].

Через арешти і побиття довелося пройти Т.Сімківу. Він пізніше згадував, що коли його допитували, то називали точні дати і слова, які він говорив на зібраннях кілька річної давності. За його розумінням, інформацію про місцевих діячів доносили члени прокомуністичної організації «Сельроб», котрі отримали від нової влади посади і можливість помститися над заслуженими і авторитетними людьми [20].

Ще більше лютували комуністичні убивці перед початком німецького нападу на СРСР. Тоді були арештовані десятки містян, багато з них зникли безвісті. Збереглися дані про насильницьку смерть від тортур активісток жіночих організацій Ярослави Майківської, Емілії Соболю, мученицької смерті урядовця Союзу кооперативів Романа Дубицького [39, с.153].

Незважаючи на комуністичний терор частина підпільників із організації українських націоналістів зуміла уникнути арештів. Вони готувалися до майбутньої боротьби підтримуючи зв'язки із керівним осередком у Долині. Продовжували діяти В.Горбовий, Я.Горбовий, О.Бойдуник, брати Іван та Павло Клим. Серед чільних діячів місцевих осередків були Іван Іванів із Слободи Болехівської, арештований більшовиками після 1939 р., помер від туберкульозу, Іван Лаврів та Василь Стеблак із с. Белеїв, Юрій Юрів із Тисова, Іван Долішній із Тяпче. Під час війни вони долучилися до творення озброєних загонів, що стали основою Української повстанської армії на території Болехівщини і Долинщини [39, с.128-129].

За радянської окупації частина чільних діячів змушені були рятуватися від комуністичного переслідування втечею на окуповані німцями землі Польщі. Керівник ОУН Долинського повіту В.Горбовий, який часто бував на Болехівщині, змушений був теж покинути рідні місця. Він був уродженцем с. Оболоня поблизу Долини, юнаком воював за українську державу. Отримав важке поранення у бою під містечком Козятин на Вінничині. Став членом УВО,

згодом ОУН. Тричі його заарештовувала польська поліція, був певний час у концтаборі Береза Картузька. У 1928 р. закінчив Краківський університет, став адвокатом у Долині і захищав членів УВО та ОУН на політичних судових процесах у Польській державі. Серед його клієнтів був Степан Бандера, якого судили за вбивство міністра внутрішніх справ Польщі Б.Перацького [76].

У 1930-х рр. В.Горбовий організував підпільну мережу ОУН на Долинщині і Болехівщині, через прихід більшовиків перебрався до Кракова. Як юрист працював там в апеляційному суді, у жовтні 1939 р. очолив Український комітет допомоги біженцям і полоненим. Після розколу в ОУН підтримав С.Бандеру. У березні 1941 став членом Центрального проводу та Генеральним суддею ОУН(б). У червні 1941 р. його призначили заступником голови Українського національного комітету. Видав «Маніфест напередодні війни» – заклик до відновлення Української держави, яку було проголошено у Львові 30 червня 1941 р. У липні того ж року заарештований гестапо, звільнений після року ув'язнення через тяжку хворобу. Переїхав до Праги, працював юрисконсультантом. Влітку 1944 брав участь в установчих зборах Української Головної Визвольної Ради. У 1945 р. очолив референтуру пропаганди ОУН у Закерзонні, від імені ОУН(б) вів переговори з Армією Крайовою про спільну боротьбу проти більшовиків. У 1947 р. комуністичний уряд Чехословаччини видав В.Горбового як колишнього її громадянина Польщі, а у 1948 р. поляки передали його радянській стороні. Засуджений до 25-річного ув'язнення у концтаборах, яке відбув повністю. На поч. 1950-х створив серед в'язнів підпільну організацію. За свою незламність радянський уряд не дозволив репатріювати В.Горбового як іноземця чи звільнити достроково як інваліда. У 1972 р. повернувся додому, жив в с. Оболоня, де помер за нез'ясованих обставин. Реабілітований у 1993 р. [32]

Вдалося пережити довоєнний період репресій мешканцю Болехова Михайлу Черешньовському. Це пізніше відомий за океаном український скульптор-монументаліст, педагог, громадський діяч. Родом із Лемківщини, народився у с. Стежниця Ліського повіту у 1911 р. (нині ця територія належить

до Польщі). Різьбити по дереву почав у дитинстві. Навчався різьбі та ліпленню скульптури у художній школі Коломиї. У 1939 році закінчив Краківську школу пластичного мистецтва Академії мистецтв, де був членом українського мистецького гуртка «Зарево» [83].

Із 1938 р проживав у Болехові, де створив художню майстерню,. Серед найбільш відомих його виробів портрет брата Івана, розстріляного німцями під час війни, образ Тараса Шевченка. Жив на вул. Зелений, відомій тим, що це була вулиця, де мешкали представники української інтелігенції. Німецьку окупацію пережив спокійно, але з наближенням Червоної армії у 1944 р. виїхав на захід, пізніше в США. Там розвинув свій талант, став відомим майстром портретної скульптури. Серед його виробів: голови та погруддя Т.Чупринки, С.Бандери, Д.Донцова, О.Ольжича, Й.Гірняка, В.Переяславця, Р.Богачевської та інших. Творив у техніці декоративної різьби на дереві – виконував релігійні фігури й іконостаси для українських церков у США.

У роки німецької окупації до Болехова переїхали ряд українських громадських діячів, що певний час вели свою професійну роботу в місті та околицях. Зокрема, повернувся П.Зволинський, який втік від більшовиків до Німеччини, оскільки його дружина була німецького походження. За німців не мав можливості працювати юристом, тож займався бухгалтерськими справами на місцевому підприємстві. У 1944 р. відмовився вдруге виїжджати, залишився на місці. У 1945 р. був арештований, засуджений як «посібник фашистів». Повернувся після ув'язнення назад, помер у 1953 р., похований у Болехові на Волоському цвинтарі.

Два роки за німців жив у Болехові син відомої української письменниці Катерини Гриневич (Катрі Гриневичеви) Ярослав Гриневич. Це був відомий громадський діяч, що до війни проживав у Львові. У 1940 р. разом із матір'ю переїхав до Польщі, працював в українських громадських комітетах на території Холмщини. У Болехові займався українськими кооперативами, підтримував освітню діяльність. Потрапив під увагу гестапо, був арештований, але невдовзі звільнений. Щоб уникнути повторного арешту у 1944 р. вимушено

покинув місто, опинився у таборі для переміщених осіб у Німеччині, а звідти переїхав до США. Написав книгу про К.Гриневич, в якій описав і своє перебування в Болехові [6].

Отже, у 1920-х – 1940-х роках Болехівщина пережила ще кілька окупаційних режимів: польський, радянський і нацистський. В умовах чужих держав розвивати громадське життя було складно. Але за польської влади українці все ж мали певну можливість проводити свою громадсько-політичну і культурно-просвітницьку роботу. У цей час представники болехівської інтелігенції відновили діяльність «Просвіти», «Сільського господаря», «Сокола», «Пласту», інших українських товариств. Керівниками громадського життя були юристи В.Горбовий, Г.Лисинецький, П.Зволинський, Г.Лучаковський, священники Т.Горникевич-молодший, В.Сухий, підприємці В.Дармохвал, Т.Сімків та ін. У часи Другої світової війни усі громадські товариства українців були заборонені спочатку комуністичною, потім німецькою владою. Після війни відновити колишню діяльність уже було неможливо. Ті діячі, хто виїхав на захід, зберегли життя і можливість працювати у західному світі. Під радянською окупацією національне громадське життя було ліквідоване.

РОЗДІЛ 5.

ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ СЕРЕДНЬОЇ ШКОЛИ

Методика викладання історії передбачає особистісне начало. Багато істориків стверджують, що Історія – це осягнення ролі особистісного начала в життєдіяльності людської спільноти. Британський мислитель Р.Коллінгвуд стверджував, що історія – це дії людей, які діють з певних позицій. Місія історика полягає, по-перше, у тому, що в людини на історичних прикладах слід виховувати любов до особистісного буття; по-друге, навчити людину відрізняти особистість від посередньої людини, яка дуже часто з'являється в історії і в житті в образі особистості, проте насправді є посередньою людиною [67, с.32].

Історики мають доносити до свідомості громадян світоглядний закон: «Особистість – принцип буття». Теорія особистості надає можливість осмислювати історію з позиції: наскільки історичні діячі відповідають характеристикам особистості та потребам розбудови особистісного суспільства. Розвиток особистісного начала – це смисл і мета діяльності будь-якого вихователя й зокрема історика в навчальному закладі й у суспільстві [71, с.112].

Результати дослідження дипломної роботи на здобуття магістерського рівня можна застосовувати при викладанні предмету «Історія України» у 9-му та 10-му класах ліцеїв чи гімназій. Оскільки тематика роботи присвячена історії регіону, що входив до складу західноукраїнських земель, то за своєю спрямованістю вони підходять при вивченні розділів і тем під загальною назвою «Західноукраїнські землі в другій половині XIX – на початку XX ст.», «Західноукраїнські землі у міжвоєнний період 1921-1939 рр.». Також можна застосовувати частину матеріалу при вивченні тем, пов'язаних із Першою світовою війною та Українською революцією 1917-1921 рр.

Більш ширше використання напрацьованого матеріалу може бути застосовано при вивченні теми «Наш край» в конкретних сторичних періодах, а також у факультативному шкільному курсі «Історія рідного краю».

Частина матеріалу, що стосується діяльності греко-католицького священика Івана Озаркевича і його родини, котра переселилася до Болехова у 1884 р. , можна використати при висвітленні питань, пов'язаних із розвитком української культури, літератури, ролі греко-католицької церкви. Адже саме дім і атмосфера родини Озаркевичів створила певний культурний феномен Болехову, який образно порівнювали із « українськими атенами» за ту роль, що вони відіграли. На короткий час місто перетворилося на центр культурного, літературного, духовного осередку українських галицьких діячів, з ним підтримували стосунки представники Наддніпрянщини. Тому учням було б доцільно розказати і пояснити унікальність атмосфери, що панувала в болехівській садибі Озаркевичів. Тут неодноразово бували І.Франко, М.Павлик, О.Кобилянська, інші українські культурні діячі.

Ще одна яскрава особистість Болехова – лідерка українського жіночого руху Н.Кобринська. В рамках проведення практичного завдання на основі досліджуваного матеріалу учням можна запропонувати дати характеристику її постаті, діяльності та значення в суспільному житті України, визначити коло відомих українців, з якими вона спілкувалася чи підтримувала стосунки. Такі форми залучення учнів сприятимуть кращому засвоєнню інформації (це розвиток інформаційної компетентності), та навичок аналізу причинно-наслідкових зв'язків.

Подати навчальний матеріал із окресленої проблематики можна на різних типах уроку, зокрема на уроках засвоєння нових знань, практичних заняттях, уроках повторення та узагальнення інформації тощо. При цьому необхідно використовувати різноманітні методи навчання: методи проблемних запитань, інтерактивні, пошукові, вербально-діалогічні тощо. Застосовуючи вербально-діалогічні методи навчання (диспут, бесіду) можна підібрати питання для обговорення. Це можуть бути наступні варіанти: 1) внесок українських

громадських діячів кінця XIX початку XX століття у розвиток українського національного руху; 2) добровольчий рух українських січових стрільців на прикладі учасників Болехівського краю; 3) форми і методи здійснення культурницької і просвітницької роботи українськими громадськими товариствами та організаціями.

В сучасних умовах можна використовувати інтерактивні методи навчання. Більшість з них дозволяють моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор та спільне розв'язання якоїсь проблемної ситуації. Застосовуючи інтерактивне навчання можна використати наступний метод – розділити клас на гетерогенні групи, кожна з яких матиме конкретне завдання. Наприклад, пояснити прогресивність ініційованого Н.Кобринською руху за права українських жінок наприкінці XIX – у першій половині XX ст. В загальному, цю роботу можливо проводити в рамках роботи груп як «Діалог», «Синтез думок», «Спільний проект» тощо.

Матеріали магістерської роботи можна використати й у контексті роботи з джерелами, історичними документами на уроках історії. Використання історичних документів на уроках історії дає змогу познайомити учнів із методами наукового дослідження в сучасній історичній науці, формує вміння самостійно вивчати, аналізувати і пояснювати факти. Необхідно наголосити, що під час аналізу змісту документа або виконання відповідного завдання відбувається самостійне пізнання учнями якихось явищ, процесів чи вирішення проблемної ситуації. Використання додаткової літератури, документів на уроках історії сприяє знайомству учнів із методами наукового.

Учням, зокрема, можна запропонувати для розгляду фрагменти спогадів або оцінок яскравих особистостей. Методику такого заходу слід побудувати на основі засвоєння способів і прийомів роботи з історичними джерелами. Ці слід робити за такою схемою:

1) прочитати назву документа. Визначити авторство, коли і де написаний цей документ? З'ясувати первинні відомості про походження документу і занотувати все це у зошит;

- 2) визначити за назвою документа, який можливий його змістом;
- 3) пояснити мету опрацювання документу, які при цьому завдання можуть бути виконані?;
- 4) уважно прочитати текст документа;
- 5) виявити незрозумілі поняття, терміни і з'ясувати значення окремих слів чи архаїзмів;
- 6) уточнити, чи зрозуміли учні зміст тексту документа;
- 7) виконати поставлене завдання [71, с.220-221].

Вивчення конкретної теми може узгоджуватися вчителем в ході проведення заходів позаурочної роботи. У школі можна провести подібні вечори з краєзнавчою тематикою у форму конференції-презентації чи круглого столу. Учні можуть виступити з доповідями про яскравих особистостей болехівської минувшини: І.Озаркевича, В.Левицького-Лукича, Л.Гузара, Н.Кобринської, М.Гаврилка, О.Дучимінської, Г.Лисинецького, П.Зволинського та ін., з'ясувати їх роль у житті місцевої української громади та українського народу загалом. Це можуть творчі роботи із висловленням власного ставлення до названих чи пропонованих діячів. При роботі шкільного історичного музею учні можуть формувати «колекції» музею матеріалами, спогадами, вирізками з газет, які вони зберуть самі. Це можуть бути їх особисті проекти, дослідження.

Належним чином підготовлені й успішно проведені уроки історії мають на меті аналіз розвитку українського народу загалом, культури різних народів, повинні сформувати в учнів розуміння культури як середовища, в якому формується людина. Результат роботи вчителя історії передбачає не лише засвоєння знань, але й здатність на самостійний пошук, опрацювання й засвоєння отримання учнем історичних відомостей.

Отже, матеріали дипломної роботи можуть використовуватися при вивченні дисципліни «Історія України» в 9-му та 10-му класах, а також під час факультативних занять з історії рідного краю. Під час проведення уроків засвоєння нових знань, повторення та узагальнення інформації потрібно широко застосовувати різні методи навчання, насамперед проблемні (створення

проблемної ситуації), інтерактивні (робота в групах), вербально-діалогічні (бесіда, диспут), які дають змогу максимально ефективно задіяти матеріали магістерської роботи.

Частина наявних матеріалів дослідження може використовуватися під час занять у гуртках із шкільного краєзнавства. Відомо, що шкільне історичне краєзнавство – один із найважливіших засобів всебічного розвитку учня та його становлення як патріота і свідомого громадянина України [68, с.6]. Завдяки поглибленому вивченню краєзнавство в школі можна забезпечити зростання обсягу знань учнів про рідний край, їхнє розуміння важливості локальної історії. Крім того, знання про місцеву історію виховують любов до малої батьківщини і вітчизни загалом, розвиває уміння та навички дослідницької роботи [68, с.56].

За формами здійснення роботи її можна умовно поділити класну й позакласну. В умовах класної роботи окремі аспекти місцевої історії подаються в рамках загальних тем як спосіб підсилення уваги учнів до конкретних прикладів історичного процесу, увага на персоналії, тісно пов'язані з конкретною місцевістю походженням чи місцем діяльності.

Позакласна форма краєзнавчої роботи поділяється на такі види: масова, групова та індивідуальна. Масова форма історичного краєзнавства у школі передбачає проведення заходів, у яких можуть брати участь можуть проводитися у формі вечорів, олімпіад, конференцій, усних журналів, вікторин, КВК та ін., групові ж – у формі гуртків, товариств, клубів, лекторіїв, редколегій газет, редакцій рукописних збірників, екскурсій, походів, експедицій тощо. Водночас індивідуальні форми – це роботи учнів з краєзнавчою літературою, матеріалами архівів, музеїв, бібліотек, листувань, збору спогадів, фотографування, підготовки письмових краєзнавчих робіт. На наш погляд, для спільної історичної краєзнавчої роботи найбільш поширеною формою організації учнів у школі є гурток [68]. Гуртки можуть мати абсолютно різні назви та базуватися на різноманітних темах.

ВИСНОВКИ

Наприкінці XIX століття громадське життя Болехівщини зазнає певних позитивних змін. Це пов'язувалося з появою у самому Болехові більшої кількості представників української світської інтелігенції – юристів, лікарів, дрібних службовців, котрі починають об'єднуватися за культурницькими підходами і взаємодіяти на освітній ниві. Важливим чинником розвитку громадського життя Болехова став переїзд до міста родини священника Івана Озаркевича. Окрім духовної праці цей чоловік вів активну громадсько-політичну діяльність, був депутатом австрійського парламенту і Галицького сейму, організатором культурного життя в багатьох місцевостях Галичини. Завдяки ініціативі цього священника та членів його родини, у Болехів 1880-х – 1890-х роках став своєрідним культурним осередком українства Східної Галичини. Його садибу неодноразово відвідували видатні постаті тогочасного українського руху: І.Франко, М.Павлик, О.Терлецький, О.Кобилянська, діячі культури і мистецтва. Не випадково це місце отримало назву «руських атен» («українських Афін»).

Непересічною постаттю була донька І.Озаркевича Наталія Кобринська – засновниця українського жіночого руху. Саме болехівський період її життя став найбільш активним і плідним. Вона згуртувала навколо себе прогресивних жіночих діячок з Галичини та Наддніпрянщини, спільно розпочали діяльність першої української жіночої організації «Товариства руських женщин», видання збірок прозових та літературних творів, поширювали ідеї визволення жінок в галицькому суспільстві. У домі Н.Кобринської часто бували передові діячі українського руху Галичини і Наддніпрянщини, тут жила певний час подруга і соратниця Н.Кобринської Ольга Кобилянська.

Значний вплив на діяльність української інтелігенції Болехова та околиць мав І.Франко. Він неодноразово відвідував місто, підтримував дружні і ділові стосунки із місцевими діячами, брав участь в громадських заходах, організованих у місті. В рамках відомої студентської мандрівки 1884 р. він та

група українських студентів організували в Болехові великий публічний захід, на якому І.Франко виступив і як поет, і як громадський діяч. За прикладом І.Франка інші діячі радикального руху: М.Павлик, А.Павлик, О.Терлецький неодноразово навідувалися у болехівські краї, впливали на життя і діяльність нечисленної української інтелігенції.

Наприкінці XIX століття на Болехівщині пожвавився просвітянський рух, обумовлений зростанням кількості читалень товариства «Просвіта», що у 1903 р. увійшли до складу Долинської повітової філії, а у 1910 р. була утворена на базі Болехівського судового округу Болехівська повітова філія «Просвіти». Читальні були однією з основних форм залучення українського населення до культурно-освітницької, а пізніше і громадсько-політичної роботи. Вони сприяли поширенню грамотності, освіченості, підвищення національної свідомості. Значна роль у розвитку цих осередків належить керівникам, священикам І.Грабовенському, М.Дерлиці та Т.Горникевичу-старшому.

У багатьох селах читальні виконували освітні функції – ширили грамотність на селі. До цього залучалися місцеві діячі, енергійні, здатні до розумової праці, активні у громадському житті. Вони ставали основним засобом впливу на суспільну думку та свідомість українського населення. Тож на початку XX століття за підтримки просвітян, інших виразників української інтелігенції Болехова і Долини була заснована перша середня школа – приватна українська гімназія ім. М.Шашкевича. Її організатором та першим директором став відомий педагог, літератор, науковець Михайло Пачовський. На Болехівщині розпочинала свій педагогічний і літературний шлях і відома пізніше поетеса та громадська діячка Ольга Дучимінська. Вона присвятила цій землі понад 25 років своєї праці, брала участь у розвитку шкільної освіти, допомагала Н.Кобринській ширити жіночий рух.

У роки Першої світової війни і періоду революції на західноукраїнських землях 1918-1919 років Болехівщина, як і вся Галичина, опинилася у вирі воєнних подій і лихоліть. Десятки молодих хлопців болехівського краю добровольцями під командою долинського громадського діяча Омеляна

Левицького записалися у Стрию до лав Легіону Українських Січових Стрільців. Вони брали участь у боях із росіянами в Карпатах, обороні перевалів та г. маківка. У травні 1915 р. біля Болехова січові стрільці стримали натиск російських військ, не дали їм змоги прорвати фронт. Ці бої стали частиною героїського шляху УСС, хоч далися українцям дорогою ціною. Серед відомих пізніше осіб, хто брав участь у цьому бойовиську, були Дмитро Вітовський, Осип Букшований, Олена Степанів, Григорій Трух. Останній відомий як автор слів стрілецького гімну «Ой у лузі червона калина похилилася...». У роботі подано прізвища та коротку характеристику участі у війні та національних змаганнях 1917-1921 рр. уродженців Болехова та сіл болексівської округи. Один з них стрілець Микола Корпан воював в УСС, потрапивши в російський полон доєднався до творення УНР. Він брав участь і загинув у складі студентського загону при обороні станції Крути у січні 1918 р.

Частина болексівських діячів – Петро Зволинський, Василь Бачинський, Гедимін Лисинецький були причетні до творення ЗУНР, участі у складі УГА у війні проти поляків, більшовиків і денікінців. Частина місцевого болексівського люду допомагали творити українську державу на місцях, підтримували повітові органи в Долині, якими керували Северин Данилович та Михайло Пачовський.

У міжвоєнний період громадський і культурно-освітній рух вийшов на новий щабель розвитку, що було пов'язано із зростанням кількості молодих українців, котрі здобувши вищу освіти присвячували свій час та зусилля громадській справ. Певним дороговказом для них слугували старші за віком та досвідом колеги, що продовжували діяльність на теренах Болексівщини: О.Дучимінська, П.Зволинський, Г.Лисинецький та ін. Активними учасниками культурницьких заходів були суддя Г.Лучаковський, священник В.Сухий, підприємці Т.Сімків, В.Дармохвал.

Початок Другої світової війни докорінно змінив довоєнний уклад, у тому числі відношення окупаційних режимів то громадської активності та просвітницької діяльності болексівців. Ні більшовикам, ні нацистам не потрібно було громадських активістів, котрі самотійно брали на себе ініціативу і

відповідальність за проведення громадських суспільно важливих справ. Уже в перші місяці радянського режиму були арештовані, страчені чи відправлені вглиб радянської країни десятки болехівських інтелігентів. Щоб уникнути репресій частина з них, як наприклад П.Зволинський. В.Дармохвал змушені були виїхати до окупованої німцями Польщі. Там вони ще мали можливість вести хай обмежену, культурницьку діяльність.

В часи нацистської окупації частина українських активістів повернулася в Болехів, працювала для забезпечення своїх побутових потреб. Громадське життя було під забороною. Зміна влади у 1944 р. змусила когось виїхати, а ті хто залишився, як наприклад П.Зволинський, потрапили під арешт та ув'язнення. У післявоєнний час був відновлений радянський комуністичний режим, де громадська діяльність опинилася під забороною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані документи й матеріали

1. Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. Т.1. 915 с.
2. Альманах Станиславівської землі Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станиславівщини. Т.2. / за ред. М.Климишина. Нью-Йорк–Торнотто–Мюнхен, 1985. 900 с.
3. Антонович О. Спогади. К. Вашінгтон: АО «Август», 1999. 392 с.
4. Бої за Болехів Українських Січових Стрільців. URL: <https://about-ukraine.com/boi-za-bolehiv-ukrainskih-sichovih-striltsiv/>
5. Горникевич Т. Жертовні пастирі Христові. URL: <https://pravyysektor.info/prosvitnyctvo-novyny-poglyad-cerkva/zhertovni-pastyri-hrystovi>
6. Гриневич Я. Катря Гриневичева: Біогр. нарис. Торонто: Гомін України, 1968. 95 с.
7. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 р. на західних землях України. К.: Либідь, 1993. 408 с.
8. Добржанський О., Старик В. Бажаємо до України! Змагання за українську державність на Буковині у спогадах очевидців (1914–1921). Одеса, 2008. С. 827, 828, 843
9. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали. Т.1. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 584 с. 30
10. Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Документи і матеріали. Т.2. Державотворчі й адміністративно-організаційні процеси. Т.2. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2003. 712 с.
11. Ілюстрований народний календар товариства «Просвіта» на звичайний рік 1911. Річник XXXIV. (Львів, 1911)

- 12.Кугутяк М. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали, ред. Микола Кугутяк, Т. 1, Книга 1. Івано-Франківськ: Лік, 2012. 600 с.
- 13.Лукіянович Д. Два документи до життя Наталії Озаркевич-Кобринської. 1946. 10 с.
- 14.Падох Я. Правнигики Стрийщини. *Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т. II.* Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сидней. 1990. С.153-175.
- 15.Пеленська З. Наше організоване жіноцтво. Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т. II. Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сидней. 1990. С.9-43.
- 16.Реабілітовані історією. Івано-Франківська область: у 5 т. / Упор. Л.Вардзарук. Т.3. Івано-Франківськ, 2002. 345 с.
- 17.Сімків Т. Болехів по Першій світовій війні. *Квітучі береги.*1969. Ч.9. С.20-25.
- 18.Слиж А. Мої Літа. Спогади. Львів: Манускрипт, 2014. 156 с.
- 19.Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т. II. Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сидней. 1990, 606 с.
- 20.Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т. III. Нью-Йорк – Торонто – Париж – Сидней. 1990, 356 с.
- 21.Ярославин С. Визвольна боротьба на Західньо-Українських Землях у 1918–1923 роках. Філадельфія, 1956. 156 с.

22.Газетна періодика

- 23.3 Болехова. *Діло.*1885. 4 липня.
- 24.Із Болехова. *Слово.* 1882. №57 р.
- 25.Лев Гузар. *Діло.* 1923. 9 серпня.
- 26.Над свіжою могилою. Володимир Левицький (Василь Лукич). *Діло.* 1938. 8 жовтня.
- 27.Падох Я. Пам'яті судді й вояка. *Свобода.* 1957. 24 липня.

28. Монографії. Наукові статті.

29. Андрухів І., Арсенич П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848-1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. 70 с.
30. Аркуша О. Парламентська традиція галицьких українців у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2000. Вип. 6. С. 68-90.
31. Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х рр. ХІХ ст. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 1997. Вип. 3-4. С. 118-140.
32. Арсенич П. Родина Озаркевичів. Коломия, 1998. 64 с.
33. Бердій А. Борець і мученик за Україні – доктор Володимир Горбовий. Дрогобич: «Відродження», 1995. 220 с.
34. Борис М. Скарби землі долиньської: нарис з історії Долини. Брошнів: Таля, 2009. 108 с.
35. Ганусин О. Повсякденне життя української інтелігенції Галичини у другій половині ХІХ – на початку ХХ століть у світлі джерел та історіографічних інтерпретацій. *Вісник Львівського університету*. 2014. Вип. 8. С. 220-230.
36. Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії. К.: Основні цінності, 2004. 283 с.
37. Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України у парламенті Польщі. *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 72-84.
38. Західно-Українська Народна республіка 1918–1923. Ілюстрована історія. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2001. 628 с.
39. Західно-Українська Народна республіка 1918–1923. Уряди. Постаті. Львів, 2009. 350 с.
40. Історія Долини: Долинська міська рада, Долинський краєзнавчий музей «Бойківщина» Тетяни і Омеляна Антоновичів. Долина, 2015. 400 с.

- 41.Коваленко І. Ольга Гузар-Левицька. URL: <https://svoboda.te.ua/olga-guzar-levytska>
- 42.Кугутяк М. Галичина: сторінки Історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). Івано-Франківськ, 1993. 200 с.
- 43.Лазарович М. Культурно-просвітницька діяльність Українських Січових Стрільців у роки Першої світової війни. Тернопіль: Тайп, 2003. 114 с.
- 44.Матіїв І. Становлення та розвиток шкільництва в Долині. Долина, 2016. 312 с.
- 45.Матіїв І. Українські культурно-просвітницькі організації Долинщини. Долина, 2017. 424 с.
- 46.Микицей М. Наталія Кобринська: українська Аріадна і будителька жіночих душ. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/nataliya-kobrinska-ukrayinska-ariadna-i-buditelka-zhinochih-dush/>
- 47.Мисак Н. Формування української інтелігенції в Галичині наприкінці XIX – на початку XX ст. *Україна соборна: зб. наук. статей*. К., 2005. Вип. 2, ч. II. С. 235-246.
- 48.Нога О. Михайло Гаврилко і його спадщина. URL: <http://ntsh.org/content/mihaylo-gavrilko-i-yogo-spadshchina>
- 49.Осока С. Невідома Наталія Кобринська. URL: <https://povaha.org.ua/nataliya-kobrynska-nasha-meta-rozvij-zhinochoho-ruhu/>
- 50.Павлишин О. Соціально-політичний портрет українського проводу Галичини й Буковини в революції 1918–1919 рр. *Україна модерна*. Львів, 2000. Ч. 4-5. С. 187-245.
- 51.Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
- 52.Півень О. Болехів. Взаємини Ольги Кобилянської з Наталією Кобринською (до 158-ї річниці від дня народження Ольги Кобилянської). URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/1535/286/54016/>

- 53.Рубльов О. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. 648 с.
- 54.Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині: (остання третина XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: Плай, 1999. 115 с.
- 55.Скворій Р. На Болехівських видноколах. Стрий. 1991. 120 с.
- 56.Скворій Р. «В Болехові баталія...». Нарис про Наталію Кобринську. Болехів. 1997. 44 с.
- 57.Степовик Д. Скульптор Михайло Черешньовський. Життя та творчість. К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. 134 с.
- 58.Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом (нарис історії XIX – початку XX ст.). Львів: ЛУ, 1999. 227 с.
- 59.1882 - народився Михайло Гаврилко, хорунжий армії УНР. URL: <https://uinp.gov.ua/istorychnyy-kalendar/veresen/5/1882-narodyvsya-myhaylo-gavrylko-horunzhyy-armiyi-unr>
- 60.Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.). К., 1997. 418 с.
- 61.Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. Львів: Тріада плюс, 2010. 228 с.
- 62.Юсип Д. Засурмили сурми, труби. Івано-Франківськ: Місто-НВ, 2014. 245 с.
- 63.Ярич І. Біля витоків поселення Долинщини та Болехова. Долина, 2007. 132 с.

64.Підручники і посібники

- 65.Власов В.С. Історія України: підручник для 9 класу загальноосвітніх навчальних закладів. К.: Літера ЛТД, 2017. 304 с.
- 66.Власов В., Кульчицький С. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу». К.: Літера ЛТД, 2018. 348 с.

67. Гуменюк Г. М. Формування національної самосвідомості учнів середнього шкільного віку засобами туристко-краєзнавчої роботи. Івано-Франківськ, 2000. 158 с.
68. Косило М.Ю. Розвиток туристко-краєзнавчої роботи в позашкільних навчальних закладах України (II половина XX ст. – поч. XIX ст.). Монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2018. []320 с.
69. Маланюк Т.З. Туризм і краєзнавство в школі: навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ, 2009. 104 с.
70. Мудрий М., Аркуша О. Історії: Україна і світ: (інтегров. курс, рівень стандарту) для 10 класу загальноосвітніх шкіл». К., 2018. 350 с.
71. Прикарпаття – спадщина віків. Пам'ятки природи, історії культури, етнографії. Історико-культурне видання. Львів – Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2007. 650 с.
72. Пометун О. І., Фрейман Г. О. Методика навчання історії в школі Київ: Генеза, 2006. 328 с.

73. Енциклопедичні і довідкові видання

74. Андрусак Т. Г. Левицький Володимир Лукич. *Енциклопедія історії України*. Т.6: Ла-Мі. Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. К.: Наукова думка. 2009. С. 85-86.
75. Борис М. Нескорена Долинщина: літопис визвольних змагань. Нова Зоря, Івано-Франківськ, 2002. 643 с.
76. Герої стрілецького чину. До 100-річчя Січового стрілецтва. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 356 с.
77. Герасимова Г. П., Веденєєв Д. В. Горбовий Володимир. *Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 6. URL: <https://esu.com.ua/article-31092>
78. Железняк М. Г. Горникевич Теофіл. *Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія* / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.;

- НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. Т. 6. URL: <https://esu.com.ua/article-31334>
79. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т.1: А–Ж. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2018. 686 с.
80. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія: До 100-річчя утворення Західно-Української Народної Республіки. Т. 2: З–О. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2019. 795 с
81. Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія : До 100-річчя Західно-Української Народної Республіки. Т. 3: П – С. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2020. 576 с.
82. Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Івано-Франківська область / Ред. кол. тома: Чернов О. О. (гол. редкол.), Ясінський А. Л. (відп. секр. редкол.). К.: УРЕ АН УРСР. 1971. 640 с.
83. Кобецький Р.З. Болехів. *Енциклопедія Сучасної України : енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т. 3. URL: <https://esu.com.ua/article-36740>*
84. Михайло Черешньовський. URL: Бібліотека українського мистецтва. <https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/chereshnovskyj-myhajlo/>
85. Трух Григорій-Андрій. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%83%D1%85_%D0%9
86. Ханко В. М. Гаврилко Михайло Омелянович. *Енциклопедія Сучасної України: енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Т. 5. URL: <https://esu.com.ua/article-27991>*
87. Шуровський М. Священик, вчений, патріот. *Нова зоря*. 1996. 4 жовтня.
88. Ярич І. 1000-ліття в обличчях. Долина, Болехів, околиці. Бібліографічний довідник, 2003. 280 с.

ДОДАТКИ

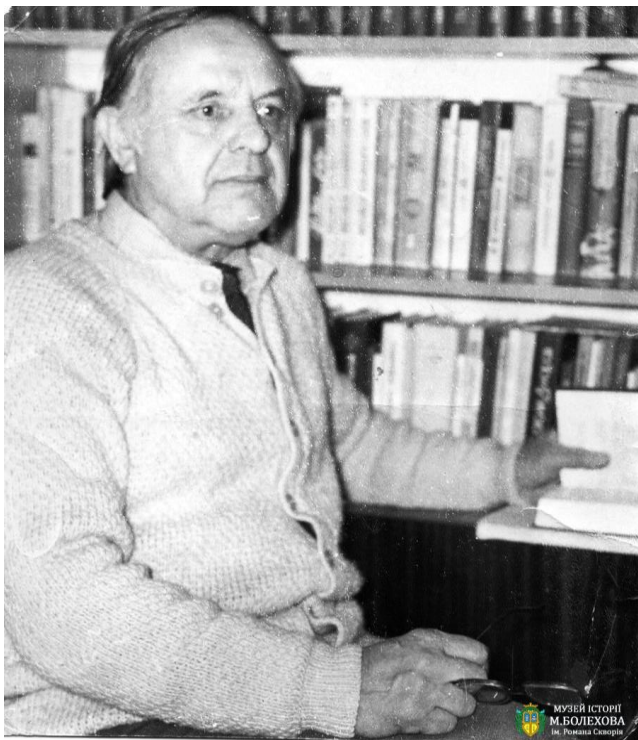
Додаток А

• Болахівська міська рада	місто Болахів	
• Бубнищенська сільська рада	село Бубнище	
• Витвицька сільська рада	село Витвиця	
• Горинська сільська рада	село Гориня	
• Гошівська сільська рада	село Гошів	
• Гузіївська сільська рада	село Гузіїв	
• Кальнянська сільська рада	село Кальна	
• Козаківська сільська рада	село Козаківка	
• Липівська сільська рада	село Липа	
• Лужківська сільська рада	село Лужки	
• Міжрічанська сільська рада	село Міжріччя	хутір Заріччя
• Поберезька сільська рада	село Побережжя	
• Поляницька сільська рада	село Поляниця)	
• Розточківська сільська рада	село Розточки	
• Слободсько-Болахівська сільська рада	село Слобода-Болахівська	
• Станковецька сільська рада	село Станківці	
• Сукільська сільська радат	село Сукіль	
• Танявська сільська рада	село Танява	
• Тисівська сільська рада	село Тисів	
• Тяпчанська сільська рада	село Тяпче	
• Церковнянська сільська рада	село Церківна	

Адміністративний поділ Болахівського району станом на 1 вересня 1946р.

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%85%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD

Роман Скворій, краєзнавець, письменник, засновник Музею історії міста Болехів

<https://museum.bolekhiv-rada.gov.ua/exhibitions/149-roman-skvorij-istorija-zhittja.html>

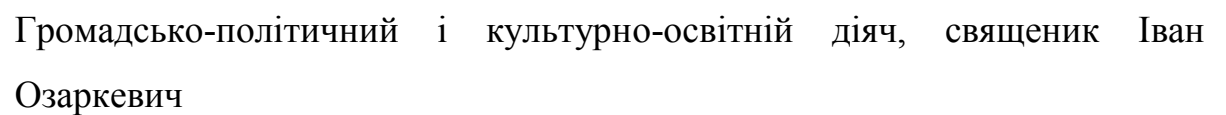
Будинок Музею історії міста Болехів імені Романа Скворія

Джерело: <https://karpaty.rocks/muzey-istoriyi-mista-bolehova-im-romana-skvoriya-bolehiv>

Володимир Левицький-Лукич та дружина Ольга Гузар-Левицька

Джерело: <https://svoboda.te.ua/olga-guzar-levytska/>

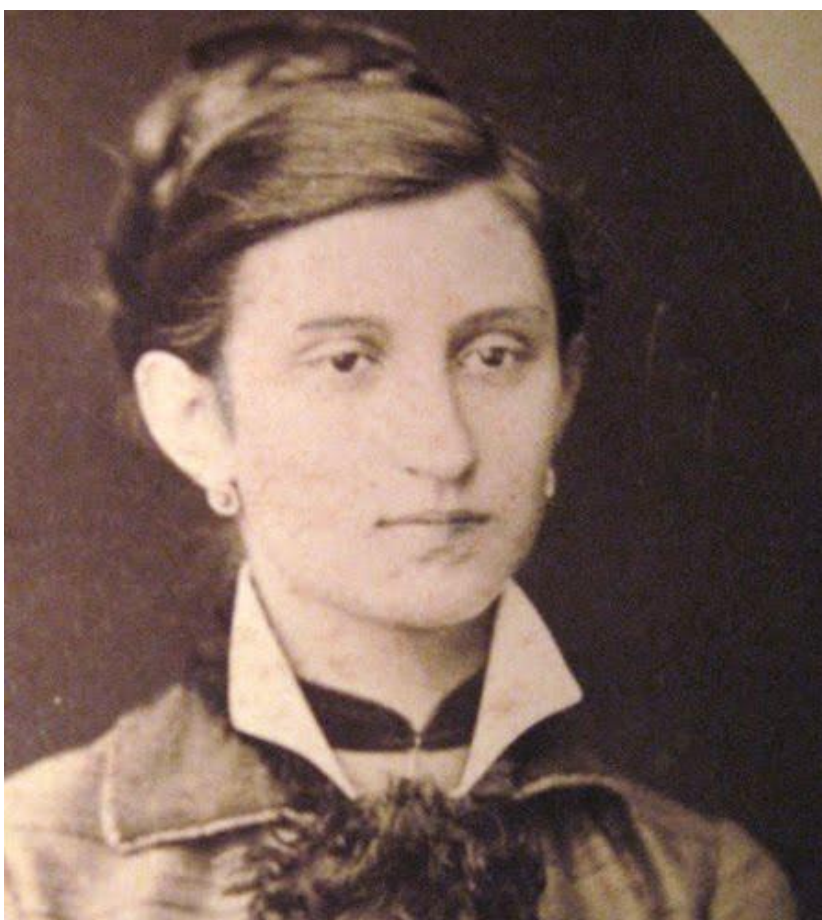
[illegible]

Додаток Д

Засновниця українського жіночого руху Наталія Кобринська (Озаркевич)
Джерело: <https://galychyna.if.ua/analytic/nataliya-kobrinska-ukrayinska-ariadna-i-buditelka-zhinochih-dush/>

Додаток Е

Письменниця Ольга Кобилянська

Джерело: <https://sites.google.com/site/olgakobilanska12345/biografia>

Будинок в Болехові, в якому працювала Н.Кобринська

Джерело: <https://museum.bolekhiv-rada.gov.ua/video-gallery/158-bolehiv-istorija-vulici-zelenoyi.html>

Наталія Кобринська серед українських письменників і громадських діячів

Джерело: <https://museum.bolekhiv-rada.gov.ua/video-gallery/158-bolehiv-istorija-vulici-zelenoyi.html>

Додаток 3

Михайло Пачовський, педагог, письменник. Його могила в Долині.

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D1%87%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9>

Додаток И

Учителька, письменниця Ольга Дучимінська та чоловік Петро Дучимінський

<https://ukrainianpeople.us/%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B3%D0%B0-%D0%B4%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BC>

Додаток І

Священик і громадський діяч Теофіл Горникевич

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%A2%D0%B5.jpg

Додаток ІІ

Т.Горникевич описує своє капеланство в УГА:

«Я був від часу проголошення Української Народної Республіки в Західній Україні аж до часу відступу УГА за Збруч духовником Військових Лічниць у Бережанах. Це була перша, із багатьох оглядів і нелегка станиця моєї душпастирської праці. *Перш за все, як неопресвітер, не мав я ще жадного досвіду в веденні душпастирської праці, а при тому мав обслуговувати п'ять військових лічниць при денному стані 700-800 хворих.* Всі лікарі, між ними теж і активний австрійський військовий лікар полковник д-р Ковшевич, який і помер на тиф, всі санітарі і медсестри цих тифозних лічниць були без виїмку заражені тифом, тільки я самотній остав до самого кінця моєї служби в рядах УГА захоронений від цієї небезпечної недуги. Старалися ми це собі пояснити, але відповіді не найшли.

Кожного дня привозили сотні тяжко ранених стрільців. Справа їхнього приміщення і заосмотрення стала прямо не до розв'язання. Їх клали в

густих рядах прямо на долівку не тільки в залях хворих, але теж по всіх переходах. Щоб могли заосмотрити їх св. Тайнами, мусів я навколішки пересуватися від одного стрільця до другого. *Найчастіше лежали вони так густо біля себе, що я по заосмотренню одного, мусів персувати його трохи на бік щоби ось-так могли продістатися до наступного.*

Відносини були такі жахливі, що коли я в ряди-годи забіг у мою квартиру, щоб бодай на часок відпочити від втоми, яка мене прямо з ніг валила, я попадав у спазматичний плач, немов яка істерична жінка. Скільки людських трагедій я в тому жахливому часі пережив і бачив. Скільки благаючих про рятунок, часто вже в погасаючих очах, тих до краю виснажених, від страшних болів викривлених обличчях молодих стрільців, – поглядів, від яких я прямо із почуттям сорому втікав, знаючи, що я їм у нічім не в силі допомогти.

Від хвилини уступлення наших військових частин з Бережан аж до приходу польських минуло два, для мене дуже неприємні, дні. Місто виглядало як вимерле. Ніхто з українців, ані поляків, а тим менше з жидів, не важився вийти на вулицю. Тільки я ходив по місті, обслуговуючи вісім лічниць.

Польський завідатель парохії, який був моїм товаришем з теологічних студій, довідавшись про моє положення, постарався в польській команді про посвідку для мене, на підставі якої я міг вдень і вночі виконувати мої священничі обов'язки, але тільки на терені Бережан. Я міг доволі свobodно порушуватися на терені міста.

Гірка однак була ця «свобода». ***Я носив старшинський однострій УГА і так ненависну для кожного поляка шапку-мазепинку з тризубом, а змінити їх, як це зробили всі жиди лікарі, не дозволяло мені почуття національної честі.***

Польський стаційний командант заявив докторові Бардахові, що він не бере жадної відповідальності за мою особисту безпеку і радить, щоби я негайно, користаючи з ночі, покинув Бережани, якщо не хочу дістатися в полон. Ця, така виразна і недвозначна, але мушу признати, чесна мова, не залишила мені жадної можливості вибору. Я мусів негайно залишити Бережани... Було це в травні 1919 року. Так закінчилася моя служба в рядах УГА».

Спогади Т.Горникевича про капеланство в УГА

Джерело: <https://pravyysektor.info/prosvitnyctvo-novyny-poglyad-cerkva/zhertovni-pastyri-hrystovi>

Скульптор і воїн Михайло Гаврилко та його проекти

Джерело: <http://ntsh.org/content/mihaylo-gavrilko-i-yogo-spadshchina>
<http://ntsh.org/content/mihaylo-gavrilko-i-yogo-spadshchina>

Михайло Гаврилко ліпить погруддя сотника Василя Дідушка

Джерело:

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/83/M.Gavrilko_1.jpg

Додаток Л

Четар УСС Григорій Трух - автор слів пісні «Ой, у лузі червона калина похилилася»

Джерело:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%83%D1%85_%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%

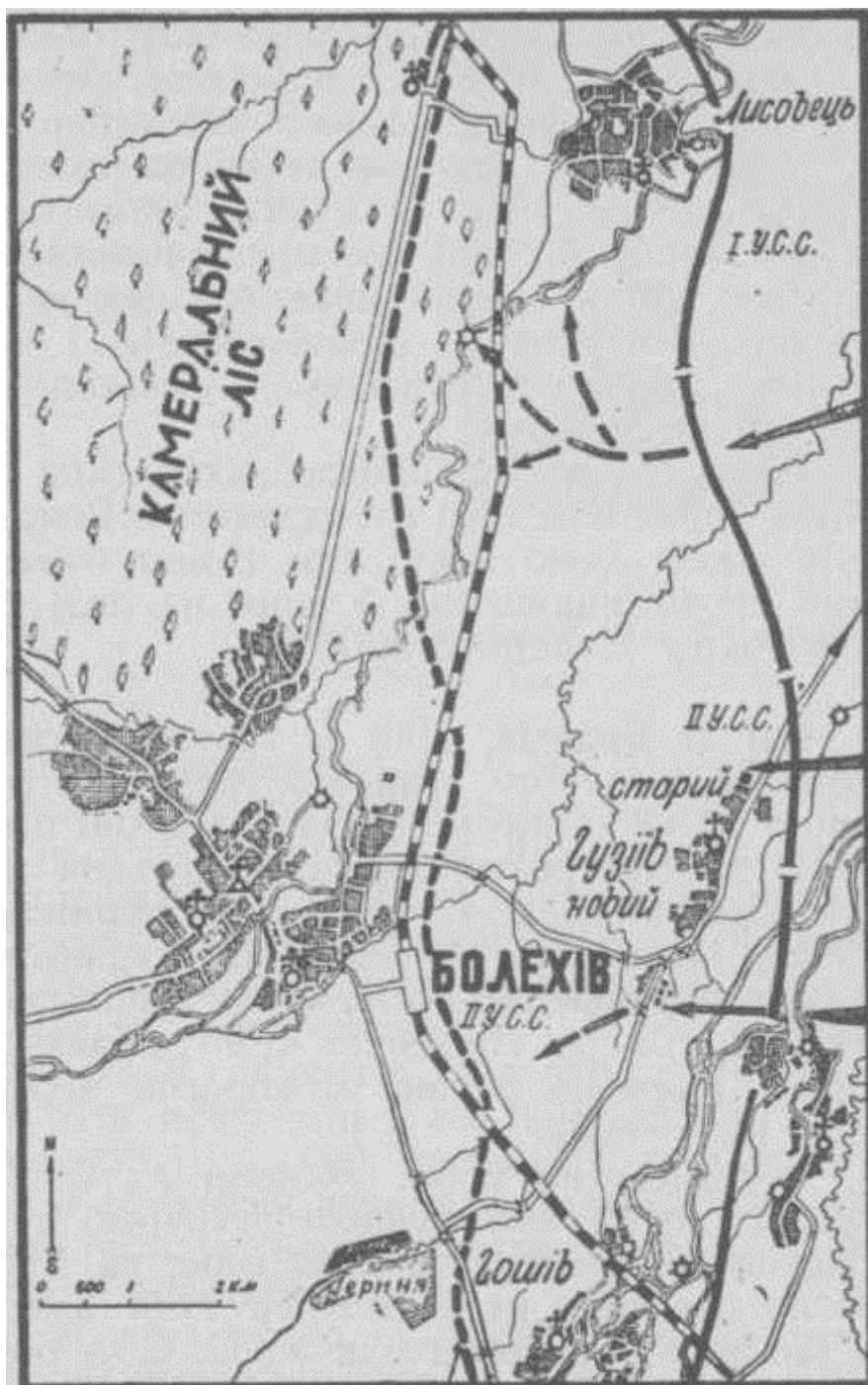

Схема бою УСС із російськими військами під Болеховом 31 травня 1915р.

Джерело: <https://www.5.ua/suspilstvo/sichovi-striltsi-davaly-po-zubakh-rosiiianam-iak-ukrainski-dobrovoltsi-100-rokiv-tomu-hurtuvalysia-proty-voroha-220938.html>

Скульптор, різьбар по дереву, громадський діяч в США

Михайло Черешньовський

Джерело: <https://uartlib.org/ukrayinski-hudozhniki/chereshnovskyj-myhajlo/>

План-конспект з предмета «Історія рідного краю »

Урок 15

Дата 10.12.2022р.

Тема: Громадське і культурно-освітнє життя українців Болехівщини наприкінці XIX – у першій половині XX століття.

Мета:

навчальна:

- проаналізувати особливості діяльності українських учасників громадського життя;/інформаційно-логічна
- з'ясувати умови розвитку освітніх місцевих установ, просвітницьких, спортивних організацій, методи і форми проведення культурницької роботи. /інформаційно-логічна
- з'ясувати культурний феномен громадського життя Болехова та околиць наприкінці XIX ст.. інформаційна

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі письмових відповідей, виконання завдань на тему: «Громадське і культурно-освітнє життя українців Болехівщини наприкінці XIX – у першій половині XX століття»)/ хронологічна, логічна
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою (карта міста Болехова); / просторова
- розвивати вміння аналізувати історичні факти (на основі опрацьованої на уроці інформації про місто Болехів (розташування, культурно освітнє життя та населення); / хронологічна, логічна
- розвивати хронологічну компетентність (вправа “Мозковий штурм ”);/хронологічна
- розвивати навички роботи з поняттями (засвоєння понять, які потрібно знати відповідно до теми уроку);/логічна
- формувати вміння визначати вплив історичних подій на життя людей(на основі опрацювання інформації про місто Болехів та його культурний розвиток)/ логічна.

- формувати критичне мислення (на основі заданих завдань); /логічна
- розвивати креативне мислення (вправа «Машина часу»)

виховна:

- виховувати почуття поваги до історії (Роль інтелігенції Болехівщини на рубежі століть); /аксіологічна
- виховувати інтерес до історії України(на основі розповіді про історію рідного населеного пункту); /аксіологічна, особиста
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань («Асоціація», «Мозковий штурм»);/мовленнєва
- виховувати вміння працювати в колективі (співпраця у колективі під час виконання завдань, взаємодопомога при виникненні проблем);/мовленнєва, комунікативна
- виховувати повагу до рідної землі(на основі вивчення інформації про місто Болехів) /аксіологічна, особиста
- виховувати повагу до людської праці (на основі такого ставлення інтелігенції 19-20ст.). /особиста, соціальна

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: книга Юрій Гнатишак Болехівські бувальщини, Львів -2021, книга Петро Арсенич «родина Озаркевичів». Презентація, наочність (фотопортрети ,карта міста)

Основні дати:

- період з кінця XIX століття до кінця 1940-х років трагічні події Другої світової війни та перші повоєнні роки.

Основні історичні постаті: священник І. Озаркевич, Н. Кобринська

План уроку

1. Громадська та культурно-освітня діяльність інтелігенції Болехівщини.
2. Болехівський край в умовах першої світової війни.
3. Громадський та культурно-освітній розвиток краю у 1920-1940-х роках.

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів.		
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		<u>Письмове завдання:</u> 1. Які події можна назвати початком відліку нового етапу до становлення демократичної Української держави? <u>Усна відповідь:</u> 1) Що Ви знаєте про боротьбу українців за право мати свою власну державу?	логічна
3 хв	III. Мотиваційний етап	Метод «Асоціації»	- З чим асоціюється у вас дане зображення? - Що ви знаєте про це місто? Болехів як місто бере свій початок ще у 1387	логічна

		 -На сьогоднішньому уроці ми поговоримо про Болехівський край, його культурно-освітній розвиток 1920-1940 роках. /інформаційна	році. Його становлення припало на період існування Польського королівства, Речі Посполитої, Австрійської імперії. Основну частину чотиритисячного населення центрального Болехова становило єврейське населення. У 1890 р. саме місто нараховувало 4181 жителя. З них понад дві тисячі євреїв, 725 поляків, 248 українців, 78 німців. Натомість Болехів Руський (сільський) де проживала теж чотиритисячна громада, заселявся в абсолютній більшості українськими селянами, поляків і євреїв тут було по сотні кожного етносу.	інформаційна
2 хв	IV. Актуалізаційний етап		1. Який період ми зараз вивчаємо? 2. Які характерні риси цього періоду?	Хронологічна логічна
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. У другій половині XIX століття, освіті на болехівських землях, приділялося мало уваги. У 1859 р. у місті Руський Болехів, Волоському селі і Довжці державних шкіл не було зовсім. Пізніше виникли приватні німецька та єврейська школи, куди дітей українців не приймали. У кількох селах Брязка, Бубнище, Церківна, Тисів, Розточки були двокласні парафіяльні школи, де навчання проводили місцеві дяки. У 1870-х роках серед 25 сіл болехівської греко-католицької парафії було 13 шкіл: заснована 4-класна чоловіча, 1 тривіальна двокласна для дівчат, 7 тривіальних і 4	- Що ви знаєте про освіту в місті в XIX ст.? - Які причини впливали на освіченість громадян?	хронологічна логічна

	парафіяльних школи. Із 1874 р. 4-ри класна головна школа у Болехові отримала статус державної народної чотирикласної школи для хлопців. У середині 1890-х років було збудоване нове приміщення для народної школи і це дало змогу крайовій шкільній раді перетворити її на 5-ти класну чоловічу і 4-класну дівочі школу. Але більшість учнів у цих школах були представниками польського та єврейського населення, українських дітей було мало /хронологічна, інформаційна Серед причин низької освіченості українців була бідність основної маси селян, відсутність у них розуміння потреб освіти для дітей, страх за те, що грамотних хлопців у першу чергу призивають до війська на строкову службу. Тому українці жили у своєрідному полоні вікових традицій, але мало приділяли уваги новинкам тогочасного модерного життя. У Музеї історії міста Болехів збереглося чимало експонатів, присвячених традиція, віруванням, фольклору, речей домашнього і хатнього вжитку болехівського краю. Потреба в освічених людях змушувала розвивати загальну шкільну систему освіти. Перед Першою світовою війною у Болехові уже діяли дві державні шестикласні школи – чоловіча і жіноча. У	Що вплинуло на розвиток освіти в ХХст?	логічна просторова логічна
--	---	---	--

	обох школах катехитом для українських дітей був священник Андрій Галандюк. Навчання у чоловічій велося польською, німецькою і українською мовами, у жіночій – тільки польською. Трохи пожвавив громадську діяльність серед патріотично налаштованої молоді долинський адвокат Омелян Левицький. Він був яскравим представником молодшого покоління українських правників, яке уже активно брало участь в громадському житті свого краю. У той час на базі відомих українських спортивних товариств «Сокіл» і «Січ» у 1912-1913 р. творилося парамілітарне (напіввійськове) товариство під назвою «Українські січові стрільці». У Львові виникли дві подібні організації, як навіть конкурували між собою за першість. У самому Болехові у передвоєнний час ще не було постійного українського адвоката. Там працювали періодично нотаріуси, або ж судові практиканти. Відомим на всю Болехівську судову округу був єврейський правник Генрік Сталь. У нього у помічниках працювало немало здобувачів адвокатського диплому, які проходили у болехівській канцелярії юридичну практику. Серед	Яких ви знаєте культурних діячів міста Болехова? Що прагнули та за що боролись товариства того часу?	логічна логічна інформаційна
--	--	--	--

	таких практикантів у 1910-1911 рр. у Болехові опинився український практикант зі Львова Лев Ганкевич . Це був уже відомий політичний діяч, член Української соціал-демократичної партії. хронологічна, інформаційна Ще один крок до обмеження доступу українських дітей до освіти – поділ шкіл на сільські і міські. Програма сільських шкіл була скороченою, значно обмеженою у порівнянні із міськими школами. Тому значна частина сільських дітей не мала відповідної підготовки та можливостей перейти до середніх шкіл – гімназій і залишалася поза середньою освітою. Це впливало на рівень грамотності українського населення. На початку 1880-х років століття стан вживання української мови у громадських місцях Болехівщини був жахливий. Головною просвітницькою організацією українців у другій половині XIX ст. стало товариство «Просвіта». Воно було створене у Львові у 1868 р. Перші читальні «Просвіти» на Болехівщині виникли на початку 1890 років у селах Поляниця і Тяпче. Їх ініціаторами були греко-католицькі священики. У 1892 р. у с. Поляниця головою читальні став священик Іван Грабовенський, у с. Тяпче парох Іван Бірчак.	Що вам відомо про Українську соціал – демократичну партію? Як ви вважаєте чому вживання української мови було в жахливому стані?	логічна логічна
--	--	--	-------------------------------

		Робота з історичною картою Карта «Болехівщини» /просторова 2. Болехівський край в умовах першої світової війни. Перша світова війна для українського народу виявилася величезним випробуванням. Дві частини української нації були поділені державними кордонами Російської і Австро-Угорської імперій. Ці країни опинилися у ворожих одна проти одної військових таборах. Росія разом із Францією та Великою Британією входила до воєнного блоку Антанта. Австро-Угорщина разом із Німеччиною та Італією складала Троїстий союз. На початку війни виявилось, що Італія не захотіла воювати, тому до Німеччини та Австро-Угорщини приєдналися ще Туреччина і Болгарія. Так австрійські українці опинилися в складі Четвертного союзу, проти якого воювали держави Антанти та їх союзники.	Чим займалася організація «Просвіта»? Вправа «Мозковий штурм» 1. Коли розпочалась перша світова війна? 2. Дата коли українські політичні партії утворили Головну Українську Раду? 3. Що ви знаєте про постать О.Левицького?	хронологічна логічна логічна просторова
--	--	--	--	--

		На Болехівщині теж поширювалася діяльність спортивних товариств серед молоді, цією справою опікувався адвокат з Долини О.Левицький. У перші тижні війни він оголосив збір добровольців до січових стрільців і невдовзі в Долині зібралося кілька сотень охочих. Відібравши 250 підготовлених юнаків, О.Левицький разом із ними поїхав до м. Стрий. На той час Стрий був одним із центрів формування Легіону. Там зібралося понад 10 тисяч бажаючих, але налякані австрійські чиновники відправляли багатьох додому, щоб мобілізувати їх до австрійського війська як звичайних солдатів. О.Левицькому і частині представників Долинщини і Болехівщини вдалося потрапити до складу Легіону, і вони готувалися до воєнних дій. Із болехівської землі пішли до УСС немало добровольців. Із книги «Герої стрілецького чину» відомо про таких вояків. Федір Васильків із Болехова воював у 2-й сотні 1 полку УСС. Два брати – Глинські Дмитро і Михайло, служили у стрілецькому війську, згодом в УГА. Загинули у війні з поляками у 1918-1919 роках. Стрілець Дмитро Замішка воював проти румунів, загинув на території Угорщини. Тимофій Ільчишин був призваний до	4. Яких героїв першої світової війни ви знаєте?	
--	--	--	---	--

австрійського війська, потім пішов захищати ЗУНР у складі УГА. Побував на Наддніпрянщині, де воював у 1-му Галицькому корпусі УГА. Загинув у бою біля с. Гнівани на Вінничині. Ще із Болехова у складі січових стрільців воювали стрільці Василь Когут, Йосип Рудницький, Василь Сопель, Борис Стефанчук. Стрілець Антін Тимків був поранений у бою біля р. Збруч.

Старшинами у стрілецькому війську служили уродженці Болехова Антон Рудницький і Роман Стельмахів.

Весною в районі Болехова відбулися важкі бої за участю сотень УСС. Після короткого захоплення росіянами 4 травня Маківки, через день вони змушені були її покинути. В цей час німецько-австрійські війська завдали важкої поразки російській армії біля м. Горлиця над Дунайцем, розгромили їх під м. Тарнов, і вийшли на лінію р. Сян.

31 травня бойова лінія між вдома противниками зупинилася на окраїнах Болехова. Росіяни наступали, в австрійському тилу виникла паніка: всі вищі команди, обози й артилерія покинули Болехів і почали втікати в Карпати. Ворожа артилерія обстрілювала Болехів і всі дороги на південь від нього

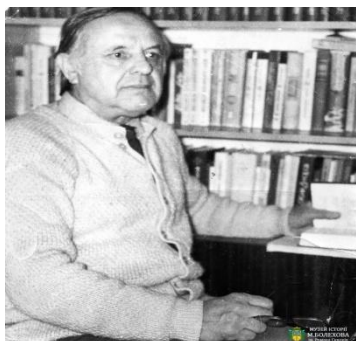
		Але росіянам не вдалося сходу захопити місто, стрільці зупинили їх атаку на залізничному шляху. Звільнення Болехівської землі від російських військ дорого обійшлося місцевому населенню. Уперті бої привели до величезних збитків селянських господарств, зруйнування жител мешканців міста та сіл. 2. Громадський та культурно-освітній розвиток краю 1920-х-1940-х роках. Військове захоплення української частини Галичини и польською армією підтвердили країни Антанти і передали Польщі право керувати цими землями. У 1921 р. було утворене Станіславівське воєводство і болехівська округа увійшла до складу цього адміністративного утворення. Болехівські землі tworили окремий судовий округ, але входили як і за Австрії до складу повіту з центром у Долині. Була заборонена діяльність центрального органу «Просвіти» та її філій з вимогою перереєстрації діяльності усіх товариств. Це була заборона на освіту та просвітницьку місію і майже усі читальні по селах, та філії «Просвіти» у повітових центрах перестали функціонувати.		
--	--	--	--	--

		У 1923 р. ожила діяльність окружної філії «Просвіти» у Болехові. Її очолив адвокат Гедимин Лисинецький (1873-1962). У середині 1920-х років до складу філії «Просвіти» входили 28 громад і 436 членів. Залишалася проблема із використанням під читальні приміщень. Болехівські просвітяни підтримували тісні стосунки із своїми колегами із Долини. Спільно проводили збір коштів на підтримку свого товариства в рамках акції «Дар Просвіти». У 1920-х роках Долинщина і Болехівщина стали полем діяльності підпільних груп Української військової організації (УВО). Відомо, що ця таємна організація була створена Євгеном Коновальцем у Празі у 1920 р., до неї входили багато колишніх старшин і вояків УГА, що не хотіли миритися із польською окупацією Галичини. У 1930-х роках помітний вплив на просвітянські та інші організації	1. Хто очолив філії «Просвіти» у Болехові 1923 року? 2. Скільки громадян входило до складу просвіти 1920 року? - Які підпільні групи діяли в Україні в роки	логічна хронологічна аксіологічна
--	--	---	--	--

Болехівщини мав український суддя Болехівського повітового суду Григорій Лучаковський (1892-1951).

Робота з ілюстраціями

**Роман Скворій, краєзнавець,
письменник, засновник Музею історії
міста Болехів**

першої світової війни?

Володимир Левицький-Лукич та
дружина Ольга Гузар-Левицька.

Громадсько-політичний і культурно-освітній діяч, священник Іван Озаркевич

5 хв	VI. Систематизація знань		<u>Усна відповідь:</u> 1.Хто відігравав важливу роль в культурному розвитку Болехівщини? 2.Яке товариство заснувала Н.Кобринська у 1984 р? 3.Наталія Кобринська мала тісні відносини з письменницею? 4.Адвокат який поживавив громадську діяльність серед молоді? 5.Головна просвітницька організація українців у другій половині XIX ст.?	просторова логічна логічна просторова логічна логічна просторова хронологічна
3 хв	VII. Висновки	Наприкінці XIX століття громадське життя Болехівщини зазнає певних позитивних змін. Це пов'язувалося з появою у самому Болехові більшої кількості представників української світської інтелігенції – юристів, лікарів, дрібних службовців, котрі починають об'єднуватися за культурницькими підходами і взаємодіяти на освітній ниві. Важливим чинником розвитку громадського життя Болехова став переїзд до міста родини священика Івана Озаркевича. Окрім духовної праці цей чоловік вів активну громадсько-політичну діяльність,		

		був депутатом австрійського парламенту і Галицького сейму, організатором культурного життя в багатьох місцевостях Галичини. Завдяки ініціативі цього священика та членів його родини, у Болехів 1880-х – 1890-х роках став своєрідним культурним осередком українства Східної Галичини. хронологічно-інформаційна		
1 хв	VIII. Домашнє завдання		1. Виконати завдання на вибір: а) Зробити презентацію про свій населений пункт. б) Скласти хронологічну таблицю подій Болехівщини наприкінці XIX-у першій пол..XXст	

